

**GRĖSMIŲ VISUOMENĖS GEROVEI SUVOKIMAS:
SOCIALINIO OPTIMIZMO, SOCIALINIO
IR INSTITUCINIO PASITIKĖJIMO
BEI PASITIKĖJIMO SAVIMI ĮTAKA**

*IRMINA MATONYTĖ, VAIDAS MORKEVIČIUS,
AINIUS LAŠAS, VAIDA JANKAUSKAITĖ*

Atsižvelgdami į nacionalinio saugumo, rizikos visuomenės ir žmogaus socialinės raidos sampratas, analizuojame grėsmes visuomenės gerovei. Analizėje remiamės socialinio konstruktyvizmo sąvoka ir Lietuvos gyventojų reprezentatyvios apklausos (vykdytos „Vilmorus“ 2016 m. pavasarį, N = 1 004) duomenimis. Savo tyrime susiduriame su visapusiškos visuomenės gerovės samprata, kuri ignoruoja tai, kad atskiros grėsmių sritys gali daryti skirtingą poveikį visuomenės gerovei (vertinimai tiek pagal objektyvius, tiek pagal subjektyvius kriterijus). Atpažindami socialinio konstruktyvizmo akcentuojamą socialinių vertybių, sociodemografinių ir patirtinių veiksnių

Irmina Matonytė – Kauno technologijos universiteto (KTU) vyriausioji mokslo darbuotoja; ISM Vadybos ir ekonomikos universitetas, profesorė (el. paštas: irmmat@ism.lt).

Vaidas Morkevičius – vyresnysis mokslo darbuotojas (KTU), (el. paštas: vaidas.morkevicius@ktu.lt).

Ainius Lašas – vyriausiasis mokslo darbuotojas (KTU), (el. paštas: ainius.lasas@ktu.lt).

Vaida Jankauskaitė – jaunesnioji mokslo darbuotoja (KTU), (el. paštas: vaida.jankauskaite@ktu.lt).

© Irmina Matonytė, Vaidas Morkevičius, Ainius Lašas, Vaida Jankauskaitė, 2017

Straipsnis įteiktas redakcijai 2017 m. vasario 20 d.

Straipsnis pasirašytas spaudai 2017 m. balandžio 5 d.

DOI: <https://doi.org/10.15388/Polit.2017.1.10669>

įtaką vaizdinių ir vertinimų formavimui(si), atskirą dėmesį kreipiame į pasitikėjimo raišką suvokiant grėsmes. Ištraukdami į akademines diskusijas dėl įvairių pasitikėjimo dėmenų, jų reikšmės vertinant grėsmes visuomenės gerovei ir jų empirinio matavimo galimybių, išskiriame keturias pasitikėjimo sampratas, kurios vartojamos socialinės psichologijos, vertybinių orientacijų ir politinės kultūros studijose. Empirinių duomenų analizė rodo, kad socialinis optimizmas, institucinis, socialinis ir asmeninis pasitikėjimas kompleksiskai ir skirtingai veikia individų požiūrius į įvairaus pobūdžio grėsmes (karines, socialines, ekonomines, ekologines, politines, sveikatos ir moralines bei religines). Labiausiai grėsmių poveikio masto vertinimą veikia socialinis optimizmas bei pasitikėjimas administruojančiomis viešosiomis institucijomis. Pasitikėjimo veiksniams mažiausiai imlus yra karinių grėsmių vertinimas. Rezultatų interpretacijoje pateikiame rekomendacijas viešosios politikos formuotojams¹.

Įvadas

Šiuolaikinėje mokslinėje literatūroje daug gilinamasi į *rizikos visuomenės*, visuomenės gerovės ir saugumo bei grėsmių sampratas. Pripažįstama, kad nerimas ir neužtikrintumą keliančios situacijos yra šiuolaikinio žmogaus ir šiuolaikinių visuomenių gyvenimo konstanta. Kiekvienas žmogus ir kiekviena visuomenė turi daugiau ar mažiau išreikštus grėsmių savo asmeninei ir kolektyvinei gerovei suvokimus. Kai kurios iš tų grėsmių yra labiau aktualinamos, kai kurios mažiau. Todėl reikėtų suprasti, kokie veiksniai formuoja grėsmių suvokimą ir kaip jie kinta vertinant įvairias grėsmes.

Modernios visuomenės nesaugumas tarsi kontrastuoja su institucionalizuoto pasitikėjimo reiškiniu, nuo kurio „prasideda modernusis socialumas ir visuomenė. <...> Bendruomenės, asociacijos, įmonės ar partijos yra būtent tie dariniai, kurie yra tinkami pasitikėjimo formavimui ir išlaikymui priešiškoje aplinkoje“². Čia ir išryškėja šio tyrimo pagrindinė problematika, siekianti išgryninti pasitikėjimo for-

¹ Straipsnis parengtas įgyvendinant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą nacionalinės mokslo programos „Gerovės visuomenė“ projektą (sutartis Nr. GER-008/2015).

² Donskis L., *Pasitikėjimas ir jo būklė Lietuvoje*, Leonido Donskio blogas, 2011, <http://www.do-nskis.lt/a/lt/1/1_/1151>, 2017 02 15.

mų ir suvokiamų grėsmių sąryšius. Didėjantis pasitikėjimas turėtų mažinti individo jautrumą grėsmėms ir aplinkos priešiško jausmą, bet kartu modernios aplinkos vertybinis ir ekonominis takumas nubrėžia pasitikėjimo įtakos ribas. Taigi, mūsų tyrimas nagrinėja, kaip, kada ir koku intensyvumu įvairios pasitikėjimo formos veikia dinamiškos, nesaugios ir kupinos sudėtingų rizikų šiuolaikinės visuomenės grėsmių sampratą. Šiame straipsnyje pristatomo kompleksinio tyrimo rezultatų apžvalgoje naudojame platų tiek grėsmių (kaip priklausomų kintamųjų), tiek pasitikėjimo formų (kaip nepriklausomų kintamųjų) spektrą ir analizuojame jų tarpusavio sąryšius. Konkrečiai, šiame straipsnyje pristatome įvairių grėsmių (Lietuvos) visuomenės gerovei poveikio masto vertinimo viešojoje nuomonėje empirinio tyrimo duomenis (reprezentatyvi visuomenės nuomonės apklausa vyko 2016 m. pavasarį). Lietuvos atvejo analizė yra ypač aktuali dėl sąlyginai išryškinto geopolitinio bei socioekonominio nesaugumo jausmo ir žemo tarpasmeninio bei institucinio pasitikėjimo lygio. Todėl Lietuvos atvejis reprezentuoja labai stipriai išreikštas tendencijas, kurios, tikėtina, leidžia aiškiau ir lengviau identifikuoti koreliacinius sąryšius.

1. Socialinis konstruktyvizmas ir grėsmių suvokimo tyrimai

Šio tyrimo metateorinį atspirties tašką sudaro socialinis konstruktyvizmas, postuluojančias, kad socialiniai faktai ir reiškiniai formuojasi vykstant socialinėms sąveikoms ir komunikacijai – žmonės mąsto ir veikia tam tikrame socialiname kontekste, kurį sudaro tai, ką jie jau žino, patiria ir (ar) mano žinantys ir patiriantys³. Kitaip negu realistai ar idealistai, socialinio konstruktyvizmo atstovai mano, kad skirtingi

³ Adler E., „Constructivism and International Relations“, Adler E. et al. (eds.), *Handbook of International Relations*, London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage, 2006, p. 100.

realybės įvaizdžiai ir vertinimai gali egzistuoti vienas greta kito ir nė vieno iš jų negalima laikyti teisingu arba neteisingu, remiantis savo (tyrėjo ar kitų autoritetų) vertybėmis⁴. Grėsmės kategorija⁵ yra viena iš esminių socialinės realybės kaip visumos vaizdinį integruojančių sampratų. Grėsmių kolektyvinei gerovei apmąstymai ir vertinimai yra svarbi kolektyvinės tapatybės dalis, o kategoriškas skirtumų ir „neteisingumo“ apibrėžimas yra bet kurios organizuotos visuomenės gyvenimo pagrindas⁶.

Akivaizdu, kad organizuotame visuomenės gyvenime valstybė ir viešosios politikos formuotojai gali stipriai veikti socialinio konstruktyvizmo pagrindu atsirandančias grėsmių sampratas. Viena vertus, pasitelkus atskirus viešosios politikos projektus ir kryptingą teminę viešąją komunikaciją, gali būti kuriami vaizdiniai, kad viena ar kita institucija veikia efektyviai ir sėkmingai mažina vienas ar kitas socialines problemas. Kita vertus, kai kurie aiškiai artikuliuoti ir įgyvendinami atskirų viešosios politikos sričių sprendimai ir priemonės gali objektyviai mažinti neteisybę, nelygybę ir kitas grėsmes. Tad labai tikėtina, kad vykdoma viešojoji politika atsispindi ir socialiai konstruojamose grėsmių sampratosė.

Kalbant apie patį įvairių grėsmių nustatymą ir vertinimą, socialinio konstruktyvizmo prieigą papildo *euristinio*⁷ arba *praktinio proto*⁸ principai, išskiriami sprendimų darymo ir pažinimo teorijoje. Paprastai *praktinio proto* principas pažinimo būdų klasifikacijose priešpriešinamas instituciniam racionalumui, pripažįstančiam, kad skirtingas socialinio gyvenimo sritis reguliuoja tam tikros instituci-

⁴ Lott A. D., *Creating Insecurity: Realism, Constructivism, and US Security Policy*, Hunts, England and Burlington: Ashgate, 2004, p. 46.

⁵ Panašiai svarbios yra semantiškai *grėsmėi* giminingos *rizikos*, *kito* (*svetimo*, *kitokio*), *pavojaus* ir pan. sąvokos.

⁶ Tilly C., *Durable Inequality*, Berkeley: University of California Press, 1999.

⁷ Kahneman D., Slovic P., Tversky A., *Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases*, New York: Cambridge University Press, 1982.

⁸ Townley B., „Institutional Rationality“, Townley B. (ed.), *Reason's Neglect: Rationality and Organizing*, Oxford: Oxford University Press, 2008.

jos, organizuojančios ir struktūrinančios socialinį gyvenimą, ir kad kiekviena iš šių institucijų turi jai būdingą vidinę logiką, o individas gali laviruoti tarp skirtingų institucinio racionalumo modusų. *Praktinis protas* kompleksiniu būdu įgytą ir nuolat apmąstomą žinojimą sieja su turimomis patirtimis ir sudaro pagrindą asmeniui samprotauti ir orientuotis savo veikloje. Kalbant apie grėsmes – *praktinio proto* principas skatina domėtis ne tik tarptautinių santykių tematikoje aptariamais valstybių ir asmens saugumo klausimais, bet ir politinėmis, socialinėmis, ekonominėmis problemomis, religinėmis bei moralinėmis dilemomis ir pan.

Buzan (1991), analizuodamas grėsmes, kylančias globaliam saugumui XXI amžiuje, išskyrė penkis sektorius: politinį, karinį, ekonominį, visuomeninį (angl. *societal*) ir aplinkosaugos⁹. Anot Buzano, „nacionalinio“ saugumo problemos esmė yra sisteminė saugumo problema, kurioje vietą užima ir individai, ir valstybės, ir tarptautinė sistema, ir kurioje ekonominiai, socialiniai bei aplinkosaugos veiksniai yra tokie pat reikšmingi kaip ir kariniai bei politiniai. Laikantis šio požiūrio, išskiriami saugumo lygmenys ir sektoriai yra naudingi kaip tam tikros apžvalgos platformos, iš kurių į problemą galima pažvelgti įvairiais rakursais, tačiau jie nesudaro autonomiškų politikos (politikos analizės) sričių¹⁰. Šio tyrimo kontekste naudojame Buzano kategorizavimą kaip naudingą grėsmių konceptualizavimo įrankį, leidžiantį pamatuoti skirtingų grėsmių kategorijų sąryšius su įvairiomis pasitikėjimo formomis. Kartu pripažįstame, kad klasikinės Buzano iškeltos šios tyrimų srities idėjos buvo vėliau plėtojamos kitų mokslininkų (pvz., Ole'ės Wæverio, Thierry Balzacqo, Stefano Guzzini'io, Jennifer Mitzen, Brent Steele). Tačiau šis straipsnis neplėtoja tarptautinių santykių ir saugumo prieigos, o studijuoja individą kaip pagrindinį saugumo ir gerovės referentą ir jo galimą nesaugumą net

⁹ Buzan B., *People, States and Fear (2nd ed.): An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, L. Rienner Publishers, 1991.

¹⁰ Ibid., 1991, p. 368.

ir sąlyginai saugiose valstybėse¹¹. Kita vertus, siekdami išvengti potencialiai problemiškų antropomorfizmo prielaidų, dėmesį sutelkiame į visuomenės gerovę ir socialinius mechanizmus, konstruojančius politines bendruomenes.

Naudojant individualizuotą analitinę prieigą, į pirmą planą iškyla akademiniai tyrimai, skirti grėsmėms *rizikos visuomenėse*, kur ypač išryškėja ekspertinio išmanymo, visuomenės imlumo naujoms žinioms ir specialistų gebėjimo komunikuoti žinias svarba¹². Rizikos visuomenės prieigoje išryškkinamas kontrastas tarp objektyvistinių grėsmės ir nesaugumo problemų, kurios traktuojamos kaip neišvengiama technogeninės ar antropogeninės kilmės rizikos visuomenės modernizacijos¹³ ir selektyvaus rizikų suvokimo, priklausančio nuo kultūrinio konteksto¹⁴, padariniai.

Grėsmės visuomenės gerovei analizuojamos ir *žmogaus socialinės raidos* studijose¹⁵, susitelkiančiose į veiksmus, įgalinančius (ir ribojančius) politinę darbotvarkę, viešąjį diskursą, socialinę, sveikatos, švietimo ir pan. politiką, ir teikiančiose rekomendacijas globalioms socialinės gerovės ir asmens saugumo plėtros iniciatyvoms (Jungtinių Tautų (JT) plėtros programa, Pasaulio ekonomikos forumas ir pan.). 1994 m. paskelbtoje JT ataskaitoje grėsmės žmonių

¹¹ Hudson N. F., Kreidenweis A., Carpenter Ch., „Human Security“, Shepherd L. J. (ed.), *Critical Approaches to Security*, London and New York: Routledge, 2013, p. 25.

¹² Giddens A., *Modernity and Self-identity: Self and Society in the Late Modern Age*, Cambridge: Polity Press, 1991.

¹³ Beck U., *Risk Society: Towards a New Modernity*, New Delhi: Sage, 1992; Sassen S., „Cities are at the Center of Our Environmental Future“, *S.A.P.I.E.N.S* 2 (3), 2009, p. 1–8.

¹⁴ Douglas M., Wildavsky A., *Risk and Culture. An Essay of the Selection of Technological and Environmental Dangers*, Berkley: University of California Press, 1982; Cvetkovich G., Lofstedt R. E., *Social Trust and the Management of Risk*, London: Earthscan, 1999.

¹⁵ Sen A., *Development as Freedom*, New York: Oxford University Press, 1999; Sen A., *Identity and Violence: The Illusion of Destiny*, New York: W. W. Norton, 2006; Haq M. ul., *Reflections on Human Development* (2nd ed.), New York and Delhi: Oxford University Press, 1999.

saugumui suskirstytos į septynias kategorijas: ekonominis saugumas (skurdas); maisto saugumas ir prieinamumas; sveikatos apsaugos prieinamumas, kokybė, ligų prevencija; aplinkos saugumas; fizinis asmens saugumas nuo kankinimų, karo, smurto, narkotikų vartojimo, savižudybių ir pan.; bendruomenės tradicinės kultūros išsaugojimas ir etninių grupių išlikimas; politinis saugumas, naudojantis pilietinėmis ir politinėmis teisėmis¹⁶. Žmogaus socialinės raidos studijos akcentuoja institucinių sprendimų ir ilgalaikio projektavimo svarbą apibrėžiant ir sprendžiant plataus spektro socioekonominės problemas¹⁷. Taigi, nors žmogaus socialinės raidos samprata ir kreipia daug dėmesio į ekonominius saugumo ir gerovės dėmenis, joje atskaitos taškas yra žmogus, o ne karinė, politinė ar ekonominė sistema, ir joje pabrėžiama, kad žmogaus socialinė raida apibūdina žmones, skirta žmonėms ir vykdoma žmonių. Be to, žmogaus socialinės raidos požiūriu saugumas neapsiriboja neigiamo pobūdžio problemomis (apsaugojimu nuo jų ar jų eliminavimu), bet taip pat reikalauja pozityvių galimybių garantijų, kurioms esant žmonės gali išreikšti savo aspiracijas ir potencialą¹⁸.

Grėsmės kolektyvinei ir subjektyviai gerovei ir jų aktualinimo tendencijos tiriamos analizuojant visuomenės nuomonę (Pasaulio vertybių tyrimas, Europos vertybių tyrimas, Europos socialinis tyrimas, Eurobarometras). Šiuose tyrimuose gilinamasi į vertybių kaitos nacionalinėse kultūrose ir vis labiau globalėjančiame pasaulyje problematiką¹⁹. Atskleidžiama, kad ypač dinamiški ir kontroversiški

¹⁶ Human Development Report 1994, the United Nations Development Programme, 1994, <http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_nostats.pdf>, 2017 02 15, p. 24–33.

¹⁷ Rimkutė J., *Žmogaus socialinė raida: vadovėlis aukštosioms mokykloms*, Vilnius: Homo Liber, 2001

¹⁸ Gasper D., „Understanding the Diversity of Conceptions of Well-Being and Quality of Life“, *Journal of Socioeconomics* 39 (3), 2010, p. 351–360.

¹⁹ Welzel Ch., Inglehart R., „Values, Agency, and Well-Being: A Human Development Model“, *Social Indicators Research* 97 (1), 2010, p. 43–63.

yra normatyviai klausimai, siejami su moralinėmis bei religinėmis grėsmėmis tradiciniam gyvenimo būdui²⁰.

Galima išskirti dvi grėsmių sampratų internalizacijos tyrimų stovyklas – psichologinę ir kultūrinę bei institucinę. Psichologai, pasitelkę individualios (teigiamos, neigiamos, trauminės ir pan.) patirties ir savivokos veiksnius, aiškina individų vertybes ir tam tikrus (šališkus) požiūrius į aplinkos grėsmes ir problemas. Psichologai socialinio konstravimo galimybes suvokia ir apibrėžia labai plačiai, nes asmenybės bruožų ir individualių socialinių patirčių kombinacijos gali būti labai įvairios.

Kultūriniai ir instituciniai tyrimai akcentuoja kompleksiską socialinę kontekstą ir jo daromą poveikį vertybinėms orientacijoms, kurios įgyjamos iš aplinkos, tradicijos, institucijų struktūros, paplitusių bendruomenės sąveikos formų ir pan.²¹ Kiekvienos valstybės istorinė, politinė, ekonominė, socialinė ir technologinė raida yra savitos, jos nacionaliniai interesai, galios potencialas ir geopolitinės aplinkybės taip pat veikia jos tapatybę ir grėsmių sampratas. Kultūrinės pakraipos tyrimai pabrėžia, kad tos pačios kultūros (valstybės) gyventojus formuoja bendra švietimo sistema, vienijanti politinė ir socialinė infrastruktūra, viešasis diskursas ir pan., kurie sudaro pagrindą biografiniams panašumams, atitinkamai homogenizuojantiems vertybių prioritetus ir mąstymo tendencijas (įskaitant ir visuomenės gerovės lūkesčius bei grėsmių sampratas, kurių „išorinis“ (pašalinis) stebė-

²⁰ Dalton R. J., Welzel C., *The Civic Culture Transformed. From Allegiant to Assertive Citizens*, Cambridge: Cambridge University Press, 2014.

²¹ Fukuyama F., *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*, London: Hamish, 1995; Stolle D., „The Sources of Social Capital“, Hooghe M., Stolle D. (eds.), *Generating Social Capital: Civil Society and Institutions in a Comparative Perspective*, New York: Palgrave/Macmillan, 2003, p. 19–42; Hofstede G., *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations* (2nd ed.), Thousand Oaks: Sage, 2001; Kleiner T. M., „National Image and Trustworthiness – The Role of Cultural Values in the Creation of Trust between European Nations“, *Place Branding and Public Diplomacy* 8 (3), 2012, p. 223–234.

tojas negali lengvai perprasti. Vis dėlto kultūrinė ir institucinė perspektyvos palieka nemažai erdvės socialiniam konstravimui, nes, net ir priklausant tai pačiai nacionalinei kultūrai ir tos pačios valstybės politinei tradicijai, šiuolaikinių socialinių kontekstų įvairovė ir galimų tęstinių kolektyvinių patirčių gausa kvestionuoja kolektyvinės (vienodos) grėsmių sampratos galimybę.

Gyventojų dėmesys ne tik savo asmeninei gerovei, bet ir grėsmėms visuomenės gerovei grindžiamas tyrimais, kurie nustato, kad sociotropiniai vertinimai yra svarbūs analizuojant individualias veiklos strategijas ir įsitikinimus²². Apie asmens dėmesį kitų (bendruomenės) interesams ir visuomenės gerovei kalba ir racionalaus pasirinkimo traktuotę išplečianti „socialinių spąstų“ metafora, kuria atmetama „homo economicus“ idėja ir atskleidžiama, kad individualios gerovės ir interesų paisymas neveda prie optimalios pusiausvyros²³.

Taigi, viena vertus, tarptautinių akademinų tyrimų tradicijos (inovacijos) požiūriu integruota grėsmių samprata sudaro pagrindą tyrimams, kuriuose į socialinį grėsmių visuomenės gerovei konstravimą būtų žvelgiama per kompleksinę prizmę, susiejančią saugumo, rizikos visuomenės ir socialinės raidos teorijas. Ši analitinė perspektyva juo labiau aktuali Lietuvoje, kur mokslinėje literatūroje ypač trūksta studijų, kuriuose būtų analizuojamos sampratos ir sąryšiai tarp empiriškai apibrėžtų grėsmių, kildinamų iš ne objektyvistškai matuojamų, o subjektyviai vertinamos rizikos visuomenės, žmogaus socialinės raidos, nacionalinio saugumo ir tarptautinių santykių bei pan. aplinkybių.

²² Ansolabehere S. et al., „Sociotropic Voting and the Media“, 2008, <<https://people.hss.caltech.edu/~snowberg/papers/Ansolabehere%20Meredith%20Snowberg%20sociotropic.pdf>>, 2017 02 15; Klačnja M., Tucker J., Deegan-Krause K., *Pocketbook vs. Sociotropic Corruption Voting*, 2014, <https://www.princeton.edu/politics/about/file-repository/public/Corruption_Voting_Text_Final_BJPS.pdf>, 2017 02 15.

²³ Rothstein B., Uslander E. M., „All for All. Equality, Corruption and Social Trust“, *World Politics* 58 (3), 2005, p. 41–73.

2. Pasitikėjimo konceptualizacija

Sztompka (1999) manymu, pasitikėjimas gali būti projektuojantysis, kai tikimasi, kad bus elgiamasi atsižvelgiant į individo ar bendruomenės interesus; atliepiamasis, kai teigiamai atsakoma į reiškiamą pasitikėjimą, ir skatinantysis, kai veikiama tikintis, kad pasitikėjimas ir gera valia bus (yra) abipusis²⁴. Teigiama, kad kiekvienoje visuomenėje esama tam tikrų socialinio pasitikėjimo išteklių ir kuo aukštesnis visuomenės pasitikėjimo lygis, tuo sėkmingesnė jos socialinė ir ekonominė raida, lengvesnės socialinės sąveikos²⁵, kartu didesnė tikimybė, kad paties įvairiausio pobūdžio krizės bus išspręstos taikiai ir bendri sprendimai sėkmingai įgyvendinti²⁶. Ir, atvirkščiai, pasitikėjimo trūkumas mažina visuomenės gerovę, nes pasitikėjimo trūkumas yra lyg smėlis, trukdąs paslankiai funkcionuoti socialiniams mechanizmams²⁷.

Sekant Buzan (1991) teiginiu apie „visuomeninio“ sektoriaus svorį nacionaliniame saugume, socialinis pasitikėjimas gali būti traktuojamas kaip tiesioginis nacionalinio saugumo dėmuo. Politinis institucinis ir socialinis pasitikėjimas yra svarbus ir žmogaus socialinės raidos²⁸ bei rizikos visuomenės tyrimuose²⁹. Vis dėlto analizuojant grėsmių vertinimą (tiek rizikos visuomenės, tiek žmogaus socialinės raidos, tiek saugumo ir pan. tyrimuose) dažniausiai apsiribojama vie-

²⁴ Sztompka P., *Trust: A Sociological Theory*, New York: Cambridge University Press, 1999, p. 27–28.

²⁵ Putnam R. D., „Tuning in, tuning out: The Strange Disappearance of Social Capital in America“, *PS: Political Science and Politics* 28 (4), 1995, p. 664–683; Fukuyama, 1995.

²⁶ Rothstein B., „Corruption and Social Trust: Why the Fish Rots from the Head Down“, *Social Research* 80 (4), 2013, p. 1009–1032.

²⁷ Putnam R. D., *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, New York: Simon and Schuster, 2000.

²⁸ Algan Y., Cahuc P., „Trust, Well-Being and Growth: New Evidence and Policy Implications“, *IZA Discussion Paper*, No. 7464, 2014, <<https://www.econstor.eu/bitstream/10419/80590/1/751402419.pdf>>, 2017 02 15.

²⁹ Slovic P., *The Perception of Risk*, London: Earthscan Publications, 2000, p. 473.

nu ar kitu pasitikėjimo kaip asmens bruožo ar socialinio reiškinių ypatumu ir atskirai nesigilinama į tai, kad pasitikėjimas yra įvairialypis reiškinys ir kad skirtingų jo raiškų ir pavidalų vieta socialinės realybės konstravime bei grėsmių sampratoje yra daugiaplanė.

Akademinių pasitikėjimo apibrėžimų yra daugybė ir toji gausa atspindi analitinių perspektyvų pliuralizmą. Kalbant apie pasitikėjimą, vartojamos tokios sąvokos kaip sociokultūrinis kontekstas, tikėtinų rezultatų nauda, struktūriniai aplinkos veiksniai, individų ir organizacijų polinkis ir galimybės rizikuoti ir pan. Bet kuriuo atveju socialiniuose moksluose pasitikėjimas siejamas su žmonėmis ir jų veikla, o ne su objektais ar gamtos reiškiniais, ir tasai žmogiškasis veiksnys yra ypač svarbus, nes kalbama apie ateitį ir būsimus dalykus, dėl kurių nesame tikri³⁰.

Pasak racionalaus veiksmo teoretikų, pasitikėjimas – tai tikėjimas, kad kiti veiks mums naudingai arba bent jau nežalingai būdu³¹. Kiek platesnę pasitikėjimo kaip „inkapsuliuoto intereso“ metaforą pasiūlė Hardin (1998), pabrėždamas, kad, viena vertus, pasitikėjimas nebūna „aklas“, tačiau, kita vertus, pasitikėjimas neturi akivaizdžių tiesioginio išskaičiavimo ir savanaudiškumo požymių³². Taip pat teigiama, kad pasitikėjimas remiasi bendrais interesais ar piktos valios nebuvimu³³.

Kultūrologinėje perspektyvoje pasitikėjimas laikomas socialinio kapitalo dalimi ir apibrėžiamas kaip bendruomenėje besireiškiantis lūkestis, kad bus elgiamasi garbingai ir kooperatyviai ir remiantis bendromis normomis, būdingomis tos bendruomenės nariams³⁴.

³⁰ Sztompka P., *Trust: A Sociological Theory*, New York: Cambridge University Press, 1999, p. 19–21.

³¹ Gambetta D., *Trust: Making and Breaking Cooperative Relations*, Oxford: Basil Blackwell, 1988, p. 217.

³² Hardin R., „Do We Want Trust in Government?“, Warren M. E. (ed.), *Democracy and Trust*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, p. 12–15.

³³ Warren M. E., *Democracy and Trust*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, p. 311.

³⁴ Fukuyama, 1995.

Atitinkamai socialinis kapitalas skiriasi nuo kitų žmogiškojo kapitalo formų, nes jį kuria ir perduoda įvairūs kultūriniai mechanizmai (moralinė ir religinė tradicija, istorinė patirtis ir pan.) ir jo neįmanoma įgyti individams veikiant pavieniui. Tad pasitikėjimas yra ne asmeninė, o kolektyvinė dorybė. Pasitikėjimą ir polinkį į socialumą sunkiau įgyti negu kitas žmogiškojo kapitalo formas, nes pasitikėjimas paremtas etiniu įpročiu, kurį sunku keisti.

Pasitikėjimas gali būti siejamas ir su pažįstamais ar nepažįstamais žmonėmis, ir su tam tikrais socialiniais vaidmenimis, ir su institucijomis bei su jomis susijusiomis socialinėmis grupėmis. Dar abstraktesniu lygmeniu, difuzinio ir specifinio palaikymo politiniam režimui ir politiniams autoritetams tradicijoje³⁵, pasitikėjimas gali būti reiškiamas ir matuojamas tam tikros socialinės sistemos, politinio režimo ar institucinės struktūros atžvilgiu (demokratijos, laisvosios rinkos, parlamentarizmo, ES, NATO ir pan.).

Vadovaujantis institucinės perspektyvos principais, tam, kad pasitikėjimas tarptų, reikia, kad jis būtų įtvirtintas (angl. *embedded*) politiniame kontekste ir formaliose politinėse ir teisinėse institucijose³⁶. Tyrimais, paremtais istorinėmis studijomis, eksperimentais ir didelio masto apklausomis, nustatyta, kad pasitikėjimo vertas, nekorumpuotas, garbingas, nešališkas valstybės institucijų veikimas ir jų įgyvendinama politika generuoja socialinį pasitikėjimą, socialinį kapitalą ir visuomenės gerovę³⁷. Palyginamieji tyrimai taip pat įrodo, kad politinės institucijos, kurios grindžiamos universalumo, valdžių padalijimo ir teisingumo (angl. *fairness*) vertybėmis, labiau skatina tarpasmeninį pasitikėjimą negu tos institucijos, kuriose minimos vertybės

³⁵ Easton D., *A System Analysis of Political Life*, New York: Knopf, 1965.

³⁶ Rothstein, Eek, 2009, p. 81–112; Kumlin S., Rothstein B., „Questioning the New Liberal Dilemma: Immigrants, Social Networks and Institutional Fairness“, *Comparative Politics* 43 (1), 2010, p. 63–80.

³⁷ Rothstein, 2013, p. 1009–1032.

nesureikšminamos³⁸. Šiuose tyrimuose pabrėžiama ne tai, kas vyksta atstovaujamosios demokratijos fasadinėje dalyje, bet tai, kaip realiai veikia viešojo administravimo sistema (policija, teismai, valstybės tarnyba). Daromas skirtumas tarp to, kaip ir kodėl pasitikima politinėmis (demokratinio atstovavimo) ir administracinėmis (sprendimus įgyvendinančiomis) institucijomis. Demokratinio atstovavimo požiūriu labai svarbu, kad politinės institucijos būtų partinės, ideologiškai diferencijuotos ir frakcionalizuotos. Atitinkamai valdančiosios partijos (daugumos) ideologijai pritariantys rinkėjai pasitikės tokia valdžia, o kiti – ne. Tačiau visai kitokia yra pasitikėjimo teisinėmis ir administracinėmis institucijomis genezė ir esmė: čia kalbama apie pasitikėjimą valstybės mašinerija ir teisinės valstybės principais. Teoriniu požiūriu tai visai kitoks pasitikėjimas – jis grįstas piliečių lūkesčiu, kad bus tinkamai įgyvendinama viešosios politikos esmė: nustatyti ir nubausti žmonės (ir kiti subjektai), kurie elgiasi oportunistiškai (klastingai, išdavikiškai)³⁹. Kitaip tariant, viešosios tvarkos institucijos rūpinasi žmonėmis, kuriais verčiau nepasitikėti. Tad toms institucijoms veikiant gerai, didėja ir tarpasmeninis pasitikėjimas.

Pasaulio vertybių tyrimo, Europos socialinio tyrimo ir kt. duomenų analizė rodo, kad žmonės skirtingu mastu pasitiki politinėmis ir administruojančiomis institucijomis⁴⁰. Panašios tendencijos ryškėja ir empirinėse institucinio pasitikėjimo studijose Lietuvoje⁴¹.

Pasitikėjimą taip pat galima laikyti neformalia visuomenės institucija, kuria įtvirtinamos nuostatos apie tikėtiną kitų asmenų elgesį⁴².

³⁸ Freitag M., Buhlmann M., „Political Institutions and the Formation of Social Trust. An International Comparison“, *Politische Vierteljahresschrift* 46 (4), 2005, p. 575–586.

³⁹ Rothstein, 2013, p. 1009–1032.

⁴⁰ Rothstein B., Stolle D., „The State and Social Capital: An Institutional Theory of Generalized Trust“, *Comparative Politics* 40 (4), 2008, p. 441–459.

⁴¹ Gaidys V., „The Dynamics of Trust in Institutions in Lithuania during 1998–2016: Long-term and Ad-hoc Factors of Influence“, presentation at WAPOR 69th Annual Conference, Austin, Texas, 2016 May 10–12.

⁴² North, D. C., „Economic Performance Through Time“, Brinton M. C., Nee V. (eds.), *The New Institutionalism in Sociology*, New York: Russell Sage Foundation, 1998, p. 247–257.

Pritardamas Northo argumentui dėl pasitikėjimo kaip neformalios institucijos, Uslaner (2002) pabrėžia, jog pasitikėjimas yra socialinio solidarumo šaltinis, įtvirtinantis lūkestį ir vertybinį principą, kad įvairios socialinės grupės tarpusavyje dalijasi atsakomybe (pareiga) prisidėti prie viešųjų gėrybių ir galimybių kūrimo bei tiekimo tiek sau, tiek tiems visuomenės nariams, kurie turi mažiau išteklių⁴³. Pasitikėjimas kaip neformali institucija yra ypač svarbus siekiant įtvirtinti tokias socialiai efektyvias (t. y. didinančias visuomenės gerovę) formalias institucijas kaip teisinė valstybė, profesionali valstybės tarnyba, nekorumpuotas viešasis administravimas ir pan. Tam tikra prasme formalios viešosios institucijos, kuriomis pasitikima, yra išvestinės viešosios gėrybės ir jos mažina tokias problemas kaip „važiavimas zuikiu“, oportunistiškas institucijų veikimas, nes skatina tapatintis su grupe taip, kad individų tikslai sutaptų su grupės tikslais. Kalbant apie pasitikėjimą nacionalinėmis ir supranacionalinėmis bei tarptautinėmis institucijomis ir organizacijomis, išskiriamos trys tendencijos. Vieni mokslininkai mano esant nacionalines ir supranacionalines institucijas kaip du nepriklausomus kintamuosius, kiti įžvelgia teigiamą ryšį, dėl kurio požiūriai į nacionalinio lygmens institucijas perkeliama (angl. *spill-over*) į supranacionalinio lygmens institucijas, o dar tretį mato neigiamą ryšį, dėl kurio išryškėja kontrastas tarp požiūrių į nacionalinio ir supranacionalinio lygmens institucijas⁴⁴. Atskirai kalbant apie pokomunistines naująsias Europos Sąjungos valstybes nares, teigiama, kad jose pasitikėjimas supranacionalinio lygmens politinėmis institucijomis yra didesnis negu pasitikėjimas nacionalinio lygmens institucijomis, ir tai siejama su geresnės valdy-

⁴³ Uslaner E. M., *The Moral Foundation of Trust*, New York: Cambridge, 2002.

⁴⁴ Westle B., Buchheim R. G., „National and European Identification – Their Relationship and Determinants“, Westle B., Segatti P. (eds.), *European Identity in the Context of National Identity. Questions of Identity in Sixteen European Countries in the Wake of the Financial Crisis*, Oxford: Oxford University Press, 2016, p. 112–113.

mo kokybės, teisingesnio atstovavimo bei efektyvesnio administravimo įvaizdžiais, būdingais transnacionalinio lygmens valdysenai⁴⁵.

Lygia greta su tarpasmeniniu ir instituciniu pasitikėjimu aptiriamas ir asmens pasitikėjimas savimi, pabrėžiant, kad moderni visuomenė pirmiausia remiasi ne tiek kitais (asmenimis ir institucijomis), kiek savimi pasitikinčiu, savo atsakomybę ir vertę jaučiančiu asmeniu, įsitikinusiu, kad jis gali kontroliuoti savo aplinką ir veikti ją sau ir savo aplinkai bei ateičiai palankia kryptimi⁴⁶. Šalia asmens polinkio ir gebėjimo pasitikėti kitais pabrėžiamos asmens emocijos ir atskiriamas asmens patikimumas (angl. *trustworthiness*) ir pasitikėjimas savimi⁴⁷. Psichologas Rotter (1971) pasitikėjimą pasiūlė matuoti ir naudojant „bendrojo optimizmo“ rodiklį, matuojantį asmens požiūrį į visuomenę ir joje vykstančius procesus⁴⁸. Vėliau Shepperd ir kiti (2002) išskyrė du optimizmo variantus: optimizmas savo galimybių bei subjektyvios gerovės atžvilgiu ir optimizmas visuomenės reiškinų atžvilgiu, ir pabrėžė, kad abiejų pobūdžių optimizmas remiasi tais pačiais keturiais veiksniais: galutinės trokštamos būsenos vaizdiniu; kognityviais gebėjimais; turima informacija ir bendru nu-siteikimu⁴⁹.

Taip pat akcentuojama, kad optimizmas kaip bendra dispozicija iš esmės yra bet kokio pasitikėjimo pagrindas⁵⁰. Agreguotu lygmeniu

⁴⁵ Isernia P., Cotta M., „A Sword or a Shield? Globalization, European Integration and Public Opinion“, Westle B., Segatti P., *European Identity in the Context of National Identity: Questions of Identity in Sixteen European Countries in the Wake of the Financial Crisis*, Oxford: Oxford University Press, 2016, p. 211–212.

⁴⁶ Inglehart R., „Trust, Well-being and Democracy“, Warren M. E. (ed.), *Democracy and Trust*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, p. 88–120.

⁴⁷ Dunn J. R., Schweitzer M. E., „Feeling and believing: The Influence of Emotion on Trust“, *Journal of Personality and Social Psychology* 88 (5), 2005, p. 736–748.

⁴⁸ Rotter J. B., „Generalized Expectancies for Interpersonal Trust“, *American Psychologist* 26 (5), 1971, p. 443–452.

⁴⁹ Shepperd J. A. et al., *Psychologica Belgica* 42 (1), 2002, p. 65–98.

⁵⁰ Uslander E. M., „Varieties of Trust“, FEEM Working Paper No. 69.05, 2005, <https://papers.ssrn.com/sol3/papers2.cfm?abstract_id=726182>, 2017 02 15.

socialinio optimizmo lygmuo išreiškia moralinę-vertybinę nuostatą (ypač veikiamą *rizikos visuomenės* ir projekcinio pasitikėjimo matmens) ir nurodo lūkestį (pozityvų įsitikinimą), kad „viskas yra valdoma / kontroliuojama ir kad nežinomybė ir neužtikrintumas nėra labai aukšto lygio“⁵¹. Socialinio optimizmo empiriniu rodikliu laikomas mažas polinkis prognozuoti neigiamas socialines tendencijas ateityje, apimančioje daugiau negu tiesioginę asmens dabarties ir ateities perspektyvą. Taigi socialinis optimizmas – tai sociotropiškai orientuotas ir apibendrintas teigiamų rezultatų ir pozityvių pokyčių lūkestis.

Empirinėse studijose ši socialinio optimizmo samprata plačiai taikoma socialinėje ir ekologinėje srityse. Pavyzdžiui, socialiniam optimizmui matuoti Siegrist, Gutscher ir Earle (2005) naudoja kombinuotą trijų klausimų apie ateities pavojingumą ir nenusipėjamumą indeksą⁵². Lietuvoje sociologė Telešienė (2015) socialinį optimizmą operacionalizuoja naudodama du sociotropines nuostatas išreiškiančius rodiklius („Ar daugumai Lietuvos žmonių gyvenimas blogėja, o ne gerėja“ ir „Ar atsižvelgiant į tai, kas dabar vyksta pasaulyje, man sunku puoselėti viltis dėl jo ateities“)⁵³. Kitaip nei dabartimi grįstas pasitikėjimas žmonėmis ar institucijomis, optimizmas yra orientuotas į ateitį. Lūkestis išreiškia tikėtiną ateities scenarijų. Būtent ši taksosyra tarp dabarties ir ateities yra svarbi aiškiau konceptualizuojant pasitikėjimo formas ir jų įtakos specifiką.

Daugiausia mokslinėje literatūroje kalbama apie socialinio (tarpasmeninio) ir institucinio pasitikėjimų sąsajas. Institucionalistai teigia, kad pasitikėjimas politinėmis institucijomis didina tarpasmeninį

⁵¹ Siegrist M., Gutscher H., Earle T. C., „Perception of Risk: The Influence of General Trust, and General Confidence“, *Journal of Risk Research* 8 (2), 2005, p. 145.

⁵² Ibid., 2005, p. 145–156.

⁵³ Telešienė A., „Asmeninė ir socialinė subjektyvi gerovė Lietuvoje“, *Filosofija. Sociologija* 26 (4), 2015, p. 293–303.

pasitikėjimą⁵⁴. Kultūros sociologai⁵⁵ įžvelgia atvirkštinį priežastinį ryšį: tarpasmeninis pasitikėjimas veikia pasitikėjimą valdžios institucijomis. Pavyzdžiui, Rūta Žiliukaitė pateikia tokią pasitikėjimo genezės sampratą: pasitikėjimo pagrindas yra individo saugumo jausmas, kuriam savo ruožtu įtakos gali turėti asmeninė individo gerovė, integracija į neformalius socialinius tinklus ir savanoriškas organizacijas, socialinės aplinkos saugumo suvokimas bei asmens vertybės ir įsitikinimai, skatinantys didesnę asmens savarankiškumą ir autonomiškumą⁵⁶. Atitinkamai nepasitikėjimą bendrapiliečiais Žiliukaitė aiškina kaip šių, pirmiau išvardytų, riziką nukentėti neapdairiai pasitikėjus švelninančių veiksnių trūkumą, susijusį su struktūrinėmis ir kultūrinėmis visuomenių charakteristikomis⁵⁷.

Analizuojant asmeninio pasitikėjimo (savo galimybėmis teigiamai veikti ir kontroliuoti savo gerovę) ir socialinio optimizmo sąryšius paaiškėja, kad socialinis optimizmas didina asmens polinkį teigiamai vertinti ir savo ateities perspektyvas⁵⁸. Beje, kartais politologinėje analizėje vartojama socialinio optimizmo (angl. *social confidence*) sąvoka⁵⁹ ir ji operacionalizuojama tuo pačiu klausimu, kuriuo psichologai ir sociologai matuoja asmens pasitikėjimą savimi („Vieni žmonės mano, kad jie turi visišką pasirinkimo laisvę ir patys sprendžia, kaip jiems gyventi. Kiti mano, kad gyvenime mažai kas priklauso nuo jų pačių. Prašom įvertinti pagal 10-ties balų skalę,

⁵⁴ Mishler W., Rose R., „What Are the Origins of Political Trust? Testing Institutional and Cultural Theories in Post-Communist Societies“, *Comparative Political Studies* 34 (1), 2001, p. 30–62; Rothstein, 2013, p. 1009–1032.

⁵⁵ Putnam, 2000; Uslaner, 2002.

⁵⁶ Žiliukaitė R., „Pasitikėjimas: nuo teorinių įžvalgų empirinės analizės link“, *Kultūrologija* 13, 2006, p. 215–216.

⁵⁷ *Ibid.*, 2006, p. 205–252.

⁵⁸ Schweizer K., Schneider R., „Social Optimism as Generalized Expectancy of a Positive Outcome“, *Personality and Individual Differences* 22 (3), 1997, p. 317–325.

⁵⁹ Rose R., „Social Shock, Social Confidence and Health“, Twigg J. L., Schecter K., *Social Capital and Social Cohesion in Post-Soviet Russia*, London: M. E. Sharpe, 2003, p. 104.

kiek Jūsų gyvenimas priklauso nuo Jūsų paties“). Taip pat aptinkama sąsajų tarp pasitikėjimo kitais žmonėmis bei pasitikėjimo institucijomis ir pasitikėjimo savimi: tie, su kuriais socialinė aplinka „elgiausi maloniai“, yra linkę labiau pasitikėti savimi ir atitinkamai rečiau įsitraukia į nusikalstamą veiklą, grindžiamą nepasitikėjimu kitais ir institucijomis⁶⁰. Žmonės, kurie labiau pasitiki kitais asmenimis, taip pat yra optimistiškesni savo galimybių atžvilgiu ir apskritai yra labiau patenkinti savo gyvenimu ir jo perspektyvomis⁶¹. Tyrimai rodo, kad asmeninis pasitenkinimas gyvenimu⁶² ir optimizmas⁶³ teigiamai veikia socialinį pasitikėjimą. Asmeninis optimizmas taip pat didina socialinį pasitikėjimą (kitais, nepažįstamais, žmonėmis) ir mažina nerimą dėl bendrojo ateities nenusipėjamumo⁶⁴.

Tarp skirtingų pasitikėjimo formų matyti ne tik sinergijų, bet ir kontroversijų. Pavyzdžiui, efektyvios ir gausios viešosios institucijos gali neigiamai veikti socialinių tinklų ir socialinio pasitikėjimo apimtis, nes žmonės tiesiog neturės tokio poreikio, kai viskuo (daug ku) rūpinasi valstybė⁶⁵. Taip pat atkreipiamas dėmesys į išvirkščiąją (tamsiąją) pasitikėjimo pusę: didelis pasitikėjimas savimi, kitais, institucijomis, šviesia ateitimi ir pan. gali mažinti subjekto apsaugines, gynybines, mobilizacines, atsparumo funkcijų apimtis ir pan.⁶⁶

⁶⁰ Halpern D., *Social Capital*, Cambridge: Polity Press, 2005, p. 132–133.

⁶¹ Delhey J., Newton K., „Predicting Cross-National Levels of Social Trust: Global Pattern or Nordic Exceptionalism?“, *European Sociological Review* 21 (4), 2005, p. 311–327; Leung A. et al., „Searching for Happiness: The Importance of Social Capital“, *Journal of Happiness Studies* 12 (3), 2011, p. 443–462.

⁶² Brehm J., Rahn W., „Individual-level Evidence for the Causes and Consequences of Social Capital“, *American Journal of Political Science* 41 (3), 1997, p. 999–1023.

⁶³ Uslaner E. M., „Social Capital, Television, and the “Mean World”: Trust, Optimism, and Civic Participation“, *Political Psychology* 19 (3), 1998, p. 441–467.

⁶⁴ Scheier M. F., Carver C. S., „Optimism, Coping, and Health: Assessment and Implications of Generalized Outcome Expectancies“, *Health Psychology* 4 (3), 1985, p. 219–247.

⁶⁵ Cohen J. L., Arato A., *Civil Society and Political Theory*, Cambridge: MIT Press, 1993.

⁶⁶ Skinner D., Weibel A., Dietz G., „The Dark Side of Trust: When Trust Becomes a “Poisoned Chalice”“, *Organization* 21 (2), 2013, p. 206–224.

Socialinis optimizmas gali padidinti institucinį pasitikėjimą ir mažinti institucijų gebėjimus (socialinį spaudimą joms) efektyviai veikti. Kritiškumas ir atsargumas nėra iš esmės neigiamas dalykas, jis yra modernaus žmogaus bruožas ir sveikas skeptiškumas mažina nuvilto klaidingo (išduoto) pasitikėjimo galimybę. Juk perdėtas pasitikėjimas gali greitai pavirsti įtarumu ar priešišku⁶⁷.

Taigi šiuolaikinėse visuomenėse pasitikėjimo yra daug, bet jis yra sekus (žmonės turi daugybę socialinių ryšių ir yra labiau susiję su institucijomis ir technologijomis) ir jo bendrieji ištekliai nėra labai dideli. Pavyzdžiui, Seligman (1997) detaliam aprašinėja, kaip pasitikėjimą ir bendruomeniškumą šiuolaikinėse visuomenėse išstumia įvairios „išorinės“ sistemos, dėl to pasitikėjimas praranda savo vienijančią galią ir todėl individas, ilgai laikytas esminiu ir galutiniu vertybių ir teisių turėtoju, yra redukuojamas į įvairių grupinių tapatybių sumą ir abstrakčių taisyklių matricą⁶⁸. Pripažįstama, kad tam tikras nepasitikėjimo laipsnis reiškia, jog į pasitikėjimo objektą (patikėtinį, instituciją, vaidmenį, proceso perspektyvą ir pan.) tebežiūrima palankiai, bet siekiama jį bent tam tikru mastu kontroliuoti, prižiūrėti, audituoti. Toks santykinis ir sąlygiškas pasitikėjimas ypač būdingas demokratiinių politinių institucijų atžvilgiu. Ne veltui pasitikėjimas dažniausiai matuojamas „laisniais“ (skalėmis, o ne dichotominiais „taip / ne“ vertinimais) ir daug diskutuojama dėl skalių reikšmių interpretacijos⁶⁹. Akivaizdu, kad pasitikėjimas kaip asmens savybė ir socialinis reiškinys kompleksiskai veikia socialinį realybės konstravimą ir gali suteikti vertingos empirinės medžiagos modeliuojant, analizuojant ir interpretuojant grėsmių visuomenės gerovei vaizdinius.

⁶⁷ Sztompka, 1999, p. 166–168, p. 175–176.

⁶⁸ Seligman A. B., *The Problem of Trust*, Princeton: Princeton University Press, 1997.

⁶⁹ Westle B., Kleiner T. M., „Trust towards Other People: Co-nationals, Europeans People outside Europe“, Westle B., Segatti P. (eds.), *European Identity in the Context of National Identity. Questions of Identity in Sixteen European Countries in the Wake of the Financial Crisis*, Oxford: Oxford University Press, 2016, p. 237.

3. Pasitikėjimo ir grėsmių poveikio masto vertinimo sąryšiai

Pirmajame šio straipsnio poskyryje aptarta integruota grėsmių samprata (susiejanti karines, politines, ekonomines, socialines, ekologines, sveikatos ir religines bei moralines grėsmes) ir antrajame poskyryje apibūdinta keturlypė diferencijuoto pasitikėjimo samprata (išskirianti pasitikėjimą savimi, tarpasmeninį ir institucinį pasitikėjimą bei socialinį optimizmą) skatina labiau detalizuoti socialiai konstruojamų grėsmių visuomenės gerovei ir pasitikėjimo sąryšius.

Bendriausia prasme pasitikėjimas apima ir asmenybės savybes, ir bendruomeniškumą, ir vertybines orientacijas. Būtent ši įžvalga verčia gilintis į galbūt nevienareikšmes įvairių grėsmių masto vertinimų sąsajas su visuomenės nuomonės apklausose aptinkamais pasitikėjimo profiliais.

Nors grėsmių pasireiškimo tikimybės suvokimas irgi gali priklausyti nuo įvairių pasitikėjimo formų, metodologiškai ginčytina, ar pasitikėjimas vaidina nuoseklų vaidmenį visuomenės nuomonės (paprastų žmonių) vertinimuose, pagrįstuose *praktiniu protu*, kur ekspertinių žinių, institucinio išmanymo ar tiesioginės patirties proporcijos gali būti visiškai menkos, ir nukreiptuose į vienos ar kitos grėsmės pasireiškimo tikimybę (prognozę). Tačiau toks metodologinis pagrindas yra tvirtesnis kalbant apie *praktiniu protu* grindžiamus paprastų žmonių vertinimus ir lūkesčius, susijusius su vienos ar kitos grėsmės visuomenės gerovei neigiamo poveikio masto apibrėžimu. Postuluotina, kad vertinant įvairių grėsmių neigiamo poveikio visuomenės gerovei mastą, pasitikėjimas (visomis jo formomis ir aspektais) turėtų išreikšti žmonių požiūrį į savo asmeninį, socialinį, institucinį, egzistencinį potencialą ir gebėjimą reaguoti, gintis, atsilaukyti, mažinti neigiamas pasireiškusias (besireiškiančios) grėsmės tendencijas. Dar labiau socialinio konstravimo potencialas išauga vertinant grėsmes, kurios susijusios su įvairiais procesais ir reikalauja sudėtinio atsako. Pačių įvairiausių formų ir pačios įvairiausios kilmės pasi-

tikėjimas ypač svarbus, kai trūksta žinių⁷⁰. Pasitikėjimas yra vienas iš būdų valdyti (mažinti) žinių trūkumą, su kuriuo susiduriama.

Grėsmių (apibrėžiamų išskirtinai neigiamus padarinius sukeliančių rizikų) suvokimo studijose dažniausiai koncentruojamasi į abejones ir nerimą, susijusius su tam tikrais reiškiniais bei su nepasitikėjimu tam tikrais objektais, o ne pasitikėjimu kaip asmenybės bruožu ar socialiniu reiškiniu. Empirinės studijos atskleidžia, kad toks „instrumentinis“ pasitikėjimas stipriai veikia požiūrį į kai kuriuos socialinius, ekonominius procesus, gyvenimo būdo pokyčius, technologijas. Tai, kad pasitikėjimas autoritetais (ypač mokslininkais, ekspertais) veikia rizikos vertinimą, nėra labai netikėta, dauguma žmonių, neturėdami gilių „nišinių“ žinių, racionaliai renkasi pasikliauti atitinkamos srities specialistais. Pavyzdžiui, asmenys, pasitikintys atitinkamos srities verslo įmonėmis ir mokslininkais, mano, kad yra mažiau rizikingos ir daugiau naudos teikia genetiškai modifikuoto maisto ir branduolinės energetikos technologijos⁷¹. Žmonės, pasitikintys politine valdžia ir „rizikingas“ technologijas įgyvendinančių įmonių valdybomis, mato mažiau grėsmių negu jomis nepasitikintys⁷². Tačiau net ir technologinės rizikos vertinimus veikia (mažina) ne tik „instrumentinis“ pasitikėjimas specialistais ir autoritetais, bet ir tarpasmeninis pasitikėjimas (tikėjimas, kad daugelis, t. y. ir nepažįstami žmonės, yra linkę elgtis garbingai)⁷³. Kompleksiškesnių grėsmių atveju empiriniai tyrimai rodo, kad tarpasmeninis pasitikėjimas mažina ir technogeninių grėsmių (radiacija, genetiškai modifikuotas maistas, pesticidais užterštas maistas, elektromagnetinis spinduliavimas ir pan.), ir netechnogeninių grėsmių (ekonomikos krizės,

⁷⁰ Luhmann N., „Familiarity, Confidence, Trust: Problems and Alternatives“, Gambetta D. (ed.), *Trust: Making and Breaking Cooperative Relations*, Blackwell, 1988.

⁷¹ Sjöberg L., „Limits of Knowledge and the Limited Importance of Trust“, *Risk Analysis* 21 (1), 2001, p. 189–198.

⁷² Franchino F., „The Social Bases of Nuclear Energy Policies in Europe: Ideology, Proximity, Belief updating and Attitudes to Risk“, *European Journal of Political Research* 53 (2), 2014, p. 213–233.

⁷³ Sjöberg, 2001, p. 189–198.

vagystės ir užpuolimai, potvyniai ir audros) vertinimus⁷⁴. Lygia greta aptinkama, kad socialinis optimizmas *labiau* negu tarpasmeninis pasitikėjimas mažina visų (technogeninių ir netechnogeninių) nelaimių vertinimus⁷⁵. Šiuo atveju pažymėtinas didelis socialinio optimizmo – didesnis negu technologinių grėsmių, paprastai asocijuojamų su rizikos visuomene, – efektas netechnologinių grėsmių vertinimui. Taip pat aptikta, ypač aplinkosaugos ir sveikatos apsaugos srityse, kad socialinis optimizmas mažina tų grėsmių, kurios plačiai nušviečiamos žiniasklaidos, suvokimą⁷⁶. Socialinis optimizmas reikšmingai mažina karinių grėsmių vertinimus⁷⁷. Vis dėlto nenustatyta, kad socialinis optimizmas mažintų rizikos vertinimą, jei toji rizika visiškai su vertinančiojo asmens gerove nėra susijusi⁷⁸.

Empiriniai tyrimai taip pat rodo, kad asmens pasitikėjimas saviimi, besireiškiant nedideliu nerimastingumu, mažina įsivaizduojamų grėsmių lygį⁷⁹. Čia pabrėžtina, kad nerimas gali kilti ir dėl asmenybės bruožų, ir dėl situacijos (aplinkos) savybių⁸⁰. Karinių grėsmių atveju aptinkama, kad kuo labiau grėsmės difuziškos ir neapibrėžtos, tuo labiau jų vertinimus veikia asmens neužtikrintumas dėl savo ateities⁸¹.

Plačiai rašoma ir apie tarpasmeninį pasitikėjimą ir jo teigiamą poveikį įsivaizduojant bei vertinant politinio, kultūrinio, moralinio, religinio pobūdžio grėsmes. Teigiama, kad ksenofobinės pažiūros (išreiškiančios mažą pasitikėjimą kitais, nepažįstamais žmonėmis)

⁷⁴ Siegrist, Gutscher, Earle, 2005, p. 145–156.

⁷⁵ Ibid., 2005, p. 145–156.

⁷⁶ Costa-Font J., Mossialos E., Rudisill C., „Optimism and the Perceptions of New Risks“, *Journal of Risk Research* 12 (1), 2009.

⁷⁷ Lašas et al., 2017.

⁷⁸ Schweizer, Schneider, 1997, p. 317–325.

⁷⁹ Bar-Haim Y. et al., „Threat-related Attentional Bias in Anxious and Non-anxious Individuals: A Meta-analytic Study“, *Psychological Bulletin* 133 (1), 2007, p. 1–24.

⁸⁰ Lake D. A., Rothchild D., „Containing Fear: The Origins and Management of Ethnic Conflict“, *International Security* 21 (2), 1996, p. 41–75.

⁸¹ Lašas et al., 2017.

didina plačiai apibrėžiamų kultūrinių grėsmių vertinimus⁸². Teigiamas tarpasmeninio pasitikėjimo poveikis pastebėtas ir karinių grėsmių vertinimuose⁸³.

Lyginamosios elitų studijos rodo, kad pasitikėjimas ES institucijomis mažina ekonominių ir socialinių grėsmių suvokimą, taip pat neigiamas nuostatas imigracijos atžvilgiu⁸⁴. Vertinant karines grėsmes, pasitikėjimas nacionalinio (Lietuvos kariuomene) ir tarptautinio lygmens (NATO ir ES) institucijomis yra gana reikšmingas, kai kalbama apie konkrečias grėsmes, tačiau jo reikšmė sumažėja labiau difuzinių, aiškaus ir vienintelio problemos šaltinio neturinčių karinių grėsmių atveju⁸⁵.

4. Bendroji tyrimo hipotezė, metodai ir dizainas

Apžvelgtos akademinės literatūros pagrindu formuluojame bendrąją hipotezę, postuluojančią, kad **didėjantis socialinis optimizmas, didėjantis pasitikėjimas tarptautinėmis ir nacionalinėmis politinėmis bei viešojo administravimo institucijomis, didėjantis socialinis pasitikėjimas, didėjantis pasitikėjimas savimi bei mažėjantis nerimas dėl individualios ateities neigiamai veikia (mažina) įvairių grėsmių pasireiškimo masto vertinimus.**

Hipotezę tikriname analizuodami Lietuvos gyventojų reprezentatyvios apklausos, kurią 2016 m. vasario 27 d.–kovo 10 d. atliko viešosios nuomonės ir rinkos tyrimų agentūra „Vilmorus“, empirinio tyrimo duomenis. Imtį sudarė 1 004 respondentai (18 ir daugiau metų

⁸² McLaren L. M., „Anti-Immigrant Prejudice in Europe: Contact, Threat Perception, and Preferences for the Exclusion of Migrants“, *Social Forces* 81 (3), 2003, p. 909–936; Lucassen G., Lubbers M., „Who Fears What? Explaining Far-Right-Wing Preference in Europe by Distinguishing Perceived Cultural and Economic Ethnic Threats“, *Comparative Political Studies* 45 (5), 2012, p. 547–574.

⁸³ Lašas et al., 2017.

⁸⁴ Matonytė, Morkevičius, 2012, p. 108.

⁸⁵ Lašas et al., 2017.

amžiaus) iš 19 miesto ir 28 kaimo gyvenviečių. Vidutinis jų amžius buvo 51 metai (SD = 18), moterys sudarė 52,3 proc. imties.

Respondentai atsakė į 46 „uždarus“ klausimus, tarp kurių buvo ir įvairių grėsmių, kylančių Lietuvos visuomenės gerovei, vertinimas. Kiekvienos grėsmės pasireiškimo tikimybė ir poveikio mastas buvo vertinami atskirai. Toliau straipsnyje pateikiamoje analizėje koncentruojamasi į poveikio masto vertinimus. Vertinama buvo pagal 8 balų skalę (nuo „nėra grėsmės“ – 0 balų, 1 balas – labai mažas poveikio mastas iki 7 balų – labai didelis poveikio mastas). Grėsmės buvo įvardytos vadovaujantis Pasaulio ekonomikos forumo rizikos vertinimo metodika ir atsižvelgiant į Lietuvoje atliktą grėsmių diskurso šalies žiniasklaidoje stebėseną. Žiniasklaidos monitoringas sudarė 2 797 vienetus (publikacijas), paskelbtus 2015 m. birželį ir gruodį. Šaltinių imtis buvo pasirinkta remiantis rinkos tyrimų agentūros „TNS LT“ pateikiamu populiariausių Lietuvos žiniasklaidos šaltinių sąrašu (internetinė žiniasklaida, nacionalinė ir regioninė spauda, analitinio pobūdžio savaitraščiai ir mėnraščiai). Tyrimas buvo atliktas taikant kokybinę (analizuojamas straipsnio turinys, siekiant nustatyti grėsmės tipą) ir kiekybinę (kiekybiškai suskaičiuojami minimų grėsmių dažniai) tyrimo strategiją, o jai įgyvendinti sudaryta kodavimo schema (nustatomas straipsnio tonas, įvertinama grėsmės tikimybė ir poveikio mastas).

Primindami pirmiau išdėstytą metodologinę pastabą dėl *praktiniu protu* grindžiamų paprastų žmonių vertinimų, susijusių su vienos ar kitos grėsmės visuomenės gerovei neigiamo poveikio tikimybės ir masto apibrėžimu, ir ją papildydami pastebėjimais iš atlikto empirinio tyrimo, laikome, kad poveikio masto vertinimas kaip kriterijus yra optimalus. Kita vertus, pažymėtina, kad visuomenės nuomonės apklausos metodu atliktame tyrime tarpusavyje tikimybės ir masto vertinimai labai stipriai koreliuoja (60–90 proc.). Pavyzdžiui, koreliacija tarp Rusijos karinės invazijos tikimybės ir masto yra 0,66, tarp mažėjančio nacionalinio saugumo tikimybės ir masto 0,73 ir t. t.

Kosminių katastrofų vertinimo rezultatai ypač gerai iliustruoja šį paradoksą: jų tikimybės vertinimo vidurkis yra 3,0, o masto – irgi labai panašus (3,2). Taigi empiriškai matyti „pritvirtinimo“ (angl. *anchoring*) tendencija, kai pirmasis pateiktas įvertinimas (tikimybės) paveikia antrąjį įvertinimą (masto) ir atitinkamai dėl to išlieka aukštas linearumo lygis tarp dviejų vertinimų, o tai sudaro prielaidas remtis vienu iš dviejų susiklojančių kriterijų.

Visos išskirtos grėsmės buvo sugrupuotos į septynias kategorijas (karines, politines, ekonomines, socialines, ekologines, sveikatos ir religines bei moralines grėsmes). Kiekviena grėsmių kategorija apėmė nuo 5 iki 9 konkrečių grėsmių. Šios septynios grėsmių kategorijos ir yra mūsų tyrimo priklausomas kintamasis, išreikštas atitinkamą kategoriją sudarančių atskirų grėsmių poveikio masto vertinimų bendru vidurkiu (žr. lentelę priede).

Įvairius pasitikėjimo kaip reiškinių matavimus mūsų tyrime atspindi visuomenės apklausos duomenys, susiję su šiais klausimais:

- Individo pasitikėjimas savimi matuojamas dviem rodikliais: atsakymais į klausimą apie asmens pasitikėjimą savo galimybėmis kontroliuoti aplinką (pagal 10 balų skalę, žr. priedą) ir indeksu⁸⁶, sumuojančiu atsakymus į keturis klausimus, apimančius nerimą dėl finansinių, nedarbo, sveikatos ir senatvės problemų (pagal 4 balų skalę, žr. priedą, ref. The Social Reality Index: A National Survey of Fears, 2014⁸⁷).
- Socialinis (tarpasmeninis) pasitikėjimas matuojamas dviejų dvireikšmių (1 – taip, 0 – ne, žr. priedą) klausimų indeksu (suma).
- Institucinis pasitikėjimas matuojamas trejopai: 1) indeksu⁸⁸, apimančiu pasitikėjimą „biurokratinėmis viešosiomis“ ins-

⁸⁶ Indekso Cronbacho $\alpha = 0,764$.

⁸⁷ The Social Reality Index: A National Survey of Fears 2014, Wave 1, Codebook, Chapman University, p. 22–23, 2014, <https://www.chapman.edu/wilkinson/research-centers/babbie-center/_files/csaf-wave-1-codebook.rtf>, 2017 02 15.

⁸⁸ Indekso Cronbacho $\alpha = 0,752$.

titucijomis (valstybės tarnyba, švietimo sistema, socialinės apsaugos sistema, teisėsaugos sistema, sveikatos apsaugos sistema); 2) indeksu⁸⁹, apimančiu pasitikėjimą „politinėmis“ institucijomis (Seimu, vyriausybe, partijomis); 3) indeksu⁹⁰, apimančiu pasitikėjimą tarptautinėmis institucijomis (NATO ir ES) bei 4) pasitenkinimo tuo, kaip demokratija veikia Lietuvoje, vertinimu. Visi keturi institucinio pasitikėjimo dėmenys matuojami pagal 4 balų skalę (žr. priedą). Pasitenkinimas tuo, kaip demokratija veikia Lietuvoje, taip pat matuojamas pagal 4 balų skalę (žr. priedą).

- Socialinis optimizmas matuojamas indeksu⁹¹, apimančiu tris pagal 5 balų skalę matuojamus klausimus apie požiūrį į ateitį ir žmonių galimybes kontroliuoti savo aplinką ir išvengti pavojų (žr. priedą)⁹².

Analizuodami taip pat naudojame keletą kontrolinių kintamųjų (lytį, amžių, pajamas, išsilavinimą).

5. Rezultatai: grėsmių poveikio masto vertinimo aprašomoji statistika

Analizuojamo visuomenės nuomonės tyrimo rezultatai rodo, kad Lietuvos gyventojai gana dideliais balais vertina absoliučiai visas išskirtas grėsmes (žr. lentelę priede). Didžiausiomis grėsmėmis laikomos ekonominės, socialinės ir sveikatos problemos (senėjanti visuomenė, emigracija, socialinė nelygybė, alkoholio ir narkotikų vartojimas). Kiek mažesnės, manoma, yra karinės ir politinės grėsmės (kariniai

⁸⁹ Indekso Cronbacho $\alpha = 0,726$.

⁹⁰ Indekso Cronbacho $\alpha = 0,771$.

⁹¹ Indekso Cronbacho $\alpha = 0,775$.

⁹² Originaliai indeksą sudarantys kintamieji matuoja socialinį „pesimizmą“. Todėl originalia forma šie kintamieji pristatomi pateikiant aprašomąją statistiką. Kita vertus, koreliacinėje ir regresinėje analizėje šie kintamieji buvo perkoduoti „atvirkščiai“, kad atspindėtų tiriamą konstruktą (socialinį optimizmą) ir būtų aiškesnė interpretacija.

konfliktai pasaulyje, politinė korupcija, didėjantis ES nestabilumas). O santykinai mažiausiomis laikomos ekologinės ir moralinės bei religinės grėsmės (suintensyvėjusi klimato kaita, seksualinių mažumų teisių įtvirtinimas, rasinė ir tautinė neapykanta).

Akcentuotina, kad grėsmėms vertinti naudota „termometro“ skalė (nuo 0 iki 7) faktiškai visų įvardytų grėsmių atveju, išskyrus kosminių katastrofų (asteroidų, kosminių šiukšlių) grėsmės vertinimus, yra „karšta“ (vertinimo vidurkis daugiau kaip 3,8 balo). Standartiniai nuokrypiai yra panašūs ir santykinai mažesni ekonominių, socialinių, sveikatos ir politinių (nuo 1,5 iki 1,8 balo pagal 8 balų skalę) grėsmių atveju. Žinant, kad šios grėsmės yra ir vertinamos didžiausiais balais, galima teigti, kad šių didžiausių grėsmių atžvilgiu visuomenės nuomonėje yra tam tikras konsensusas (santykinai didelis sutapimas). Likusios grėsmės vertinamos labiau kontroversiškai, jų vertinimų variacija didesnė, o kai kurių karinių grėsmių atveju standartinis nuokrypis yra didesnis nei 2 balai (pvz., branduolinių ginklų panaudojimo atveju – 2,26, o Rusijos karinės invazijos atveju – 2,18).

Panašias tendencijas, santykinai mažą karinių grėsmių vertinimą ir ypač didelį ekonominių bei socialinių grėsmių vertinimą fiksuoja ir tyrimai, susitelkiantys į subjektyvios asmeninės gerovės orientyrą, kur pastebima, kad „net ir nepalankiai vystantis geopolitinei Lietuvos situacijai, Lietuvos gyventojai ne karines, o ekonomines, socialines grėsmes ir sveikatos apsaugos ir nusikalstamumo problemas laiko pagrindiniais savo subjektyvios gerovės priešais“⁹³.

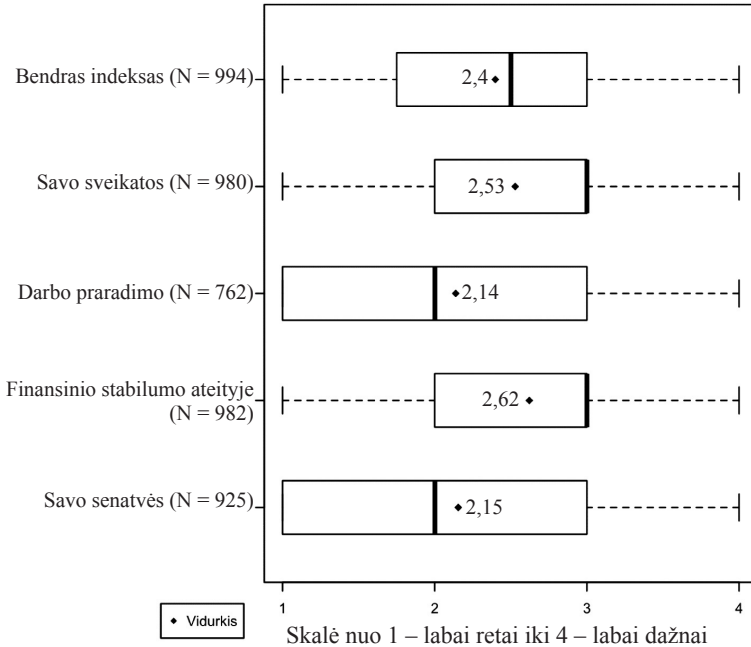
6. Rezultatai: pasitikėjimo kintamųjų aprašomoji statistika

Egzistencinio pasitikėjimo savimi klausimu Lietuvos gyventojai yra gana pozityvūs: pagal 10 balų skalę tai, kad gyvenimas priklauso nuo paties (pačios) vertinimo, vidurkis yra 7,35. Kita vertus, Lietuvos gy-

⁹³ Vileikienė, Janušauskienė, 2016, p. 136.

ventojai yra linkę labiau nerimauti dėl asmeninės finansinės ir sveikatos ateityje negu dėl nedarbo ir senatvės (žr. 1 pav.).

Ar dažnai jaučia nerimą dėl: (Lietuva, 2016)

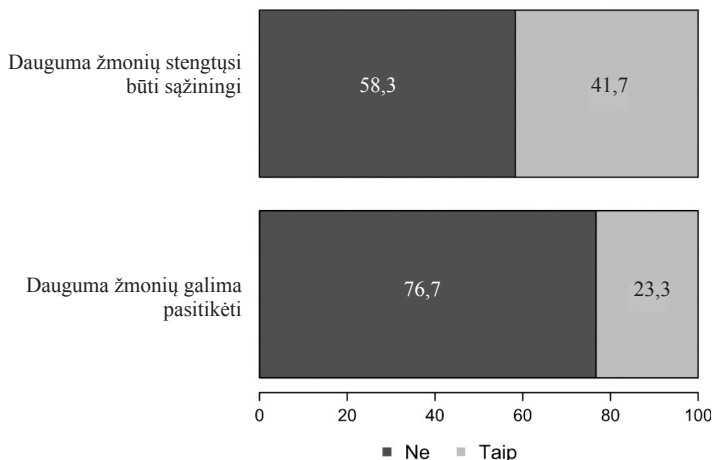

1 pav. Asmeninis pasitikėjimas: aprašomoji statistika

Kalbant apie tarpasmeninį pasitikėjimą – kaip atskleidžiama ir ilgalaikiuose Lietuvos politinės kultūros tyrimuose⁹⁴ – Lietuvos gyventojai yra ypač negatyvūs: net du trečdaliai jų mano, kad „dauguma žmonių negalima pasitikėti“ ir daugiau negu pusė mano, kad „dauguma žmonių nesistengtų būti sąžiningi“ (žr. 2 pav.).

⁹⁴ Žiliukaitė R. ir kt., *Neatrasta galia: Lietuvos pilietinės visuomenės žemėlapis*, Vilnius: Versus aureus, 2006.

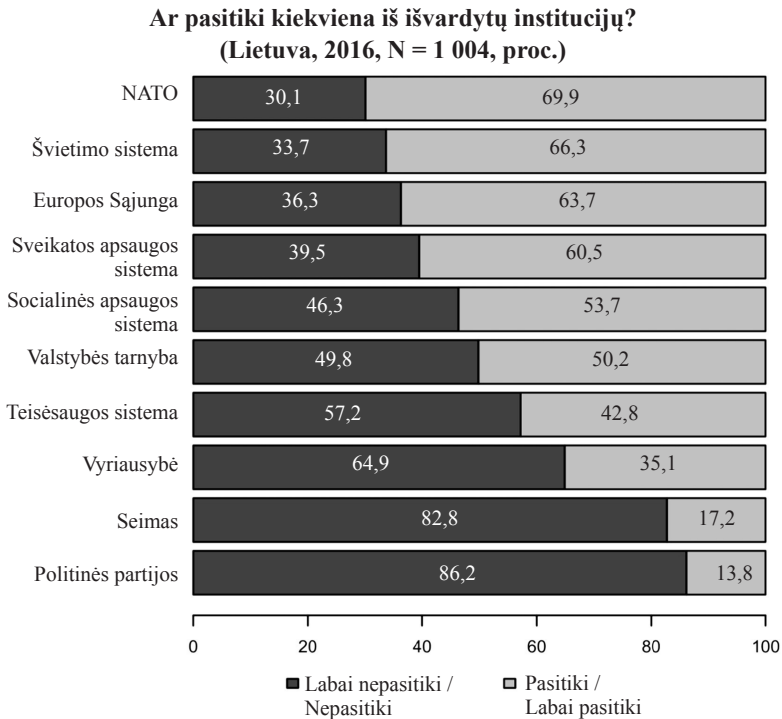
Socialinis pasitikėjimas (Lietuva, 2016, N = 1 004, proc.)

2 pav. Tarpasmeninis pasitikėjimas: aprašomoji statistika

Lietuvos gyventojų institucinio pasitikėjimo variacijos labai didelės (žr. 3 pav.): nuo 80,6 proc. pasitikinčiųjų policija iki vos 13,8 proc. pasitikinčiųjų politinėmis partijomis. Lietuvoje politinėmis institucijomis pasitikima akivaizdžiai daug mažiau negu administruojančiomis viešosiomis institucijomis. NATO ir ES pasitiki atitinkamai 69,9 proc. ir 63,7 proc. Lietuvos gyventojų. Santykinai daugiau gyventojų yra nepatenkinti (58,5 proc.) negu patenkinti tuo, kaip demokratija veikia Lietuvoje. Šios trejopos institucinio pasitikėjimo tendencijos (dichotomiškas skilimas tarp menko pasitikėjimo politinėmis ir santykinai didelio pasitikėjimo viešojo administravimo institucijomis, gerokai didesnis pasitikėjimas tarptautinėmis Europos Sąjungos ir NATO institucijomis negu nacionalinėmis institucijomis ir demokratijos kaip tinkamiausio valdymo būdo kvestionavimas, tam tikras „tvirtos rankos“ ilgesys) Lietuvos visuomenės nuomonėje, atrodo, yra gana stipriai įsitvirtinusios jau ilgą laiką⁹⁵.

⁹⁵ Gaidys, 2016.

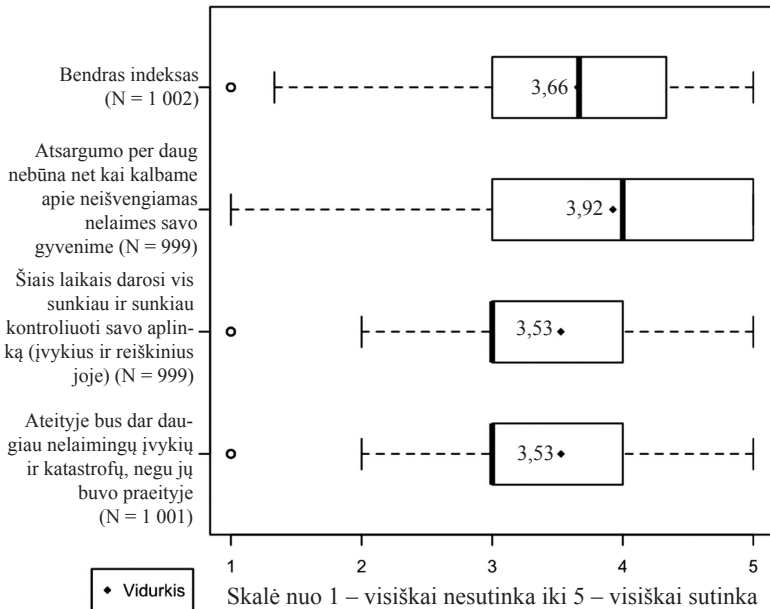

3 pav. Pasitikėjimas institucijomis: aprašomoji statistika

Lietuvos gyventojams būdingas socialinis pesimizmas (žr. 4 pav.): mūsų naudojamos socialinio optimizmo 5 balų skalės vertinimai yra pasislinkę nelaimių neišvengiamumo, negebėjimo kontroliuoti ateitį, nelaimingos ateities nuspėjamumo kryptimi (bendras trijų kriterijų indeksas yra 3,77). Panašūs rezultatai, liudijantys žemą, nors šiek tiek ir kylantį, socialinio optimizmo lygį gaunami ir tyrimuose, Lietuvoje atliekamuose pagal Europos socialinio tyrimo metodiką⁹⁶.

⁹⁶ Telešienė, 2015, p. 293–303.

Pritaria ar nepitaria teiginiams (Lietuva, 2016)

4 pav. *Socialinis pesimizmas: aprašomoji statistika*

Kadangi įvairūs autoriai yra nustatę skirtingų pasitikėjimo formų empirinius ryšius (žr. 4 skyrelį), panagrinėjome straipsnyje tiriamų kintamųjų empirines koreliacijas. Viena vertus, pasitikėjimo formos turėtų būti susijusios ir nustatyti ryšiai patvirtintų (arba paneigtų) ankstesnes teorines diskusijas. Kita vertus, stiprios koreliacijos tarp pasitikėjimo formų rodytų, kad jos nėra gerai atskirtos viena nuo kitos. Be to, regresiniuose modeliuose tai sukeltų nepageidaujamą multikolinearumą. Kaip rodo Spearmano koreliacinės analizės rezultatai, daugelis pasitikėjimo formų yra susijusios, išskyrus ryšį tarp socialinio optimizmo ir pasitikėjimo savimi. Šios koreliacijos taip pat nėra didelės, todėl galima būti užtikrintiems, kad multikolinearumas nekels problemų atliekant regresinę analizę.

7. Regresinės analizės rezultatai: ryšiai tarp pasitikėjimo ir grėsmių poveikio masto suvokimo

Ryšiams tarp pasitikėjimo ir grėsmių poveikio masto suvokimo tikrinti naudojome tiesinę regresiją, nes grėsmių indeksai – kiekybiniai kintamieji. Lentelėje pateikiami visi regresinės analizės rezultatai, o toliau straipsnio tekste aptariame išskirtų pasitikėjimo formų poveikį

Lentelė. Tiesinės regresijos tarp grėsmių poveikio masto suvokimo ir pasitikėjimo formų bei kontrolinių kintamųjų rezultatai

	Priklausomi kintamieji: grėsmių indeksai ⁹⁷						
	Ekonominės	Socialinės	Sveikatos	Politinės	Moralinės ir religinės	Karinės	Ekologinės
Nepriklausomi kintamieji							
Pasitikėjimas savimi							
Nerimas dėl ateities (indeksas)		0,13					
Socialinis pasitikėjimas (indeksas)					-0,18		-0,16
Socialinis optimizmas (indeksas)	-0,31	-0,39	-0,51	-0,44	-0,50	-0,26	-0,52
Pasitenkinimas demokratija							
Pasitikėjimas: tarptautinėmis institucijomis (indeksas)	– ⁹⁸	–	–	–	–		–
Pasitikėjimas: politinėmis institucijomis (indeksas)						–	
Pasitikėjimas: administracinėmis institucijomis (indeksas)	-0,29		-0,36	-0,43	-0,35	–	

⁹⁷ Lentelėje pateikiami tik statistškai reikšmingi (reikšmingumo lygmuo $\alpha < 0,05$) regresijos koeficientai.

⁹⁸ Kintamasis nebuvo įtrauktas į šį regresijos modelį.

Lentelės tęsinys

	Priklausomi kintamieji: grėsmių indeksai ⁹⁷						
	Ekono- minės	Socia- linės	Svei- katos	Poli- tinės	Mo- rali- nės ir religi- nės	Kari- nės	Ekolo- ginės
Kontroliniai kintamieji							
Lytis: moterys	0,20	0,29	0,27		0,24		
Amžius (≤ 30): 31–50 ≥ 51							
Išsilavinimas (nebaigtas vidurinis): Vidurinis / aukštesnysis Aukštasis / nebaigtas aukštasis							
N. ū. pajamos asmeniui (≤ 200): 201–350 EUR ≥ 351 EUR							
Pataisytaisys R ²	0,10	0,15	0,17	0,10	0,14	0,03	0,10
F testo rezultatai	7,22 (14 ir 744 DF, p < 0,05)	10,74 (14 ir 746 DF, p < 0,05)	12,15 (14 ir 746 DF, p < 0,05)	6,86 (14 ir 745 DF, p < 0,05)	10,13 (14 ir 746 DF, p < 0,05)	2,64 (13 ir 744 DF, p < 0,05)	7,29 (14 ir 744 DF, p < 0,05)
N	759	761	761	760	761	759	759

grėsmių poveikio masto suvokimams ir interpretuojame gaunamas įžvalgas bei pasirinktų rodiklių tinkamumą. Tiesa, prieš pereinant prie regresinės analizės rezultatų aptarimo, reikia pasakyti, kad, nors visi regresijos modeliai statistiškai reikšmingi (F testų $p < 0,05$), jų paaiškinamoji galia nėra didelė. Pasitikėjimo formos ir kontroliniai kintamieji daugiausia grėsmių poveikio masto suvokimų variacijos paaiškina sveikatos (17 proc.) ir socialinių (15 proc.) grėsmių atvejais. Karinių grėsmių atveju į modelį įtraukti kintamieji paaiškina tik 3 proc. priklausomo kintamojo variacijos. Kita vertus, regresijos modelių paaiškinamoji galia tėra vienas iš šio statistinės analizės metodo kokybės rodiklių. Svarbiausi rodikliai yra nepriklausomų kintamųjų poveikio kryptis ir mastas, kuriuos parodo regresijos koeficien-

tų ženklai ir dydis. Toliau kaip tik ir aptarsime regresijos rezultatus, koncentruodamiesi į jos koeficientų analizę.

Pasitikėjimas savimi kaip gebančiu kontroliuoti savo gyvenimą (postmoderni vertybinė nuostata), pasirodo, neturi reikšmingos įtakos subjektyviam ateities grėsmių vertinimui. Tačiau pasitikėjimas savo ateitimi, apibūdinama ne egzistenciniais, o labiau pragmatiškais į ateitį orientuotais kriterijais (užtikrintumas dėl finansų, darbo, sveikatos, senatvės), turi didelę įtaką socialinių grėsmių suvokimui. Tad mūsų empirinių duomenų analizė fiksuoja svarbią tendenciją: asmeninis užtikrintumas dėl ateities pragmatiniais aspektais mažina kai kurių grėsmių (čia – socialinių) neigiamo masto vertinimus.

Socialinis pasitikėjimas (tarpasmeninis), viena vertus, statistiškai reikšmingai mažina ekologinių ir moralinių bei religinių grėsmių vertinimą. Bet jis neveikia ekonominių, socialinių ir sveikatos grėsmių, tiesiogiai siejamų su žmogaus socialine raida, vertinimo. Socialinis pasitikėjimas nedaro įtakos ir karinių grėsmių poveikio vertinimui.

Pasitikėjimas politinėmis institucijomis nedaro statistiškai reikšmingos įtakos jokių išskirtų grėsmių vertinimui ir tai iš dalies atitinka Rothstein (2013) teorijos, sureikšminančios viešojo administravimo institucijų svorį politinėje kultūroje, lūkestį, kad pasitikėjimas politinėmis institucijomis nedarys labai stiprios įtakos grėsmių vertinimui⁹⁹. Pasitikėjimas administruojančiomis institucijomis statistiškai reikšmingai mažina politinių, ekonominių, sveikatos ir moralinių bei religinių grėsmių masto vertinimus. Tačiau pasitikėjimas administruojančiomis nacionalinio lygmens institucijomis neveikia socialinių ir ekologinių grėsmių vertinimo¹⁰⁰. Lygia greta duomenų analizė rodo, kad pasitenkinimas demokratijos veikimu grėsmių vertinimui irgi nedaro reikšmingos įtakos, tai vėlgi atitinka Rothsteino viešojo administravimo institucijų teorijos lūkestį. Tai dar labiau pabrėžia ir

⁹⁹ Rothstein, 2013, p. 1009–1032.

¹⁰⁰ Karinių grėsmių atveju į modelį buvo įtrauktas pasitikėjimas tarptautinėmis institucijomis (ES ir NATO).

fiksuojamasis faktas, kad pasitikėjimas tarptautinėmis institucijomis (NATO ir ES) nemažina karinių grėsmių nacionalinei gerovei masto vertinimų.

Kaip ir tikėtasi, empiriniai duomenys rodo ypač stiprią (pozityvią) socialinio optimizmo įtaką grėsmių masto vertinimui. Visų išskirtų grėsmių atveju socialinis optimizmas yra statistiškai reikšmingas, jis sistemingai mažina visų septynių kategorijų grėsmių poveikio masto vertinimus, t. y. tiek technologinės, tiek netechnologinės kilmės.

Ši konstatuojančioji empirinių duomenų analizės apžvalga baigta dviem pastebėjimais, susijusiais su kontroliniais kintamaisiais. Pirmas, grėsmių poveikio masto vertinimui ypač didelę įtaką daro vienas ir vienintelis sociodemografinis kintamasis – moterys reikšmingai didesniais balais negu vyrai vertina grėsmių pasireiškimo mastą ekonominėje, socialinėje, sveikatos ir moralinėje bei religinėje srityje. Antra, joks kitas kontroliuotas kintamasis (išsilavinimas, amžius, pajamos) grėsmių masto vertinimui reikšmingos įtakos nedaro.

Regresinės analizės rezultatus verta apžvelgti ir kitu kampu: pagal išskirtų pasitikėjimo formų įtaką atskirų grėsmių poveikio masto vertinimui. Šiuo aspektu sąlygiškai galima išskirti tris grėsmių kategorijų grupes. Pirmąją grupę sudaro karinės grėsmės: karinių grėsmių poveikio masto vertinimus veikia tik socialinis optimizmas (Lietuvos atveju jį labiau tinka vadinti socialiniu pesimizmu). Kitos nagrinėtos pasitikėjimo formos karinių grėsmių vertinimo Lietuvoje neveikia, jų vertinimui diferencijuojančios įtakos nedaro ir nė vienas kontrolinis sociodemografinis kintamasis. Tad interpretuotina, kad karinių grėsmių atžvilgiu socialinio konstravimo potencialas yra ribotas ir šių grėsmių poveikio masto vertinimai – šalia objektyvistškai vertinamos informacijos – yra veikiami išskirtinai rizikos visuomenei būdingo neužtikrintumo ir slegiančios pesimistinės atmosferos (kurią iš dalies atspindi žiniasklaidos turinys, apibendrintos ateities atžvilgiu pabrėžiantis baimės ir beviltiškumo jausmus).

Kitą grėsmių grupę sudaro politinės, ekonominės, socialinės, sveikatos ir ekologinės grėsmės, kurių poveikio masto vertinimus veikia bent du pasitikėjimo elementai. Socialinių grėsmių vertinimus labiau veikia socialinis optimizmas (neužtikrintumas dėl abstrakčios ateities) ir nerimas dėl asmeninės pragmatinės gerovės (neužtikrintumas dėl konkrečios savo ateities). Ekonominių, sveikatos ir politinių grėsmių vertinimus labiausiai veikia socialinis optimizmas ir pasitikėjimas administruojančiomis viešosiomis institucijomis. O ekologinių grėsmių vertinimus labiausiai veikia socialinis optimizmas ir socialinis pasitikėjimas (tarpasmeninis, pasitikėjimas kitais žmonėmis, pažįstamais ir nepažįstamais). Taigi šios, antrosios, grupės grėsmių atveju socialinio konstravimo potencialas didesnis. Teigtina, kad socialinių grėsmių poveikio mastas gali būti mažinamas (reguliuojamas) viešosios politikos priemonėmis, tiesiogiai veikiančiomis asmeninės gerovės (finansinės, sveikatos, nedarbo, senatvės) perspektyvas. Ekonominių, sveikatos ir politinių grėsmių vaizdiniai stipriai siejasi su pasitikėjimu administruojančiomis viešosiomis institucijomis, kurių veiklos skaidrumui ir efektyvumui didėjant galima tikėtis mažiau negiamo / mažiau katastrofiško ekonominių grėsmių poveikio vertinimo. Vertinant ekologines grėsmes, svarbūs svertai yra bendruomeniškumas, socialinis pasitikėjimas ir tolerancija kultūroje, kuriuos galima ugdyti švietimo priemonėmis ir teigiamų praktikų plėtra.

Trečiojoje grupėje yra moralinės bei religinės grėsmės, kurių vertinimus veikia trejopas pasitikėjimas: socialinis optimizmas, socialinis (tarpasmeninis) pasitikėjimas ir pasitikėjimas administruojančiomis viešosiomis institucijomis. Būtent šių grėsmių atveju socialinio konstravimo potencialas yra pats didžiausias ir atitinkamai akivaizdžiausi yra svertai jų vertinimus paveikti tiek gerinant bendrą sociopsichologinę atmosferą, tiek gerinant viešojo administravimo (valdymo) kokybę, tiek ugdant politinę ir pilietinę kultūrą, paremtą bendruomeniškumo ir tolerancijos vertybėmis.

Grėsmių visuomenės gerovei vertinimo ir socialinio konstruktivizmo požiūriu, Lietuvos visuomenės nuomonei (praktiniam protui) įtakos nedaro mūsų tirta abstrakti vertybinė pasitikėjimo savimi nuostata (čia – postmodernus asmens tikėjimas, kad jis pats gali ir turi kontroliuoti savo gyvenimą ir aplinką). Svarbu pasakyti, kad reikšmingos įtakos karinių grėsmių sampratai nedaro ir pasitikėjimas NATO ir ES¹⁰¹ (nors šios tarptautinės supranacionalinės institucijos, objektyvistiškai žvelgiant, didina nacionalinį Lietuvos saugumą ir mažina karinių grėsmių tikimybę ir mastą). Grėsmių poveikio masto sampratų neveikia ir (ne)pasitikėjimas nacionalinio lygmens politinio atstovavimo institucijomis (Seimu, vyriausybe, politinėmis partijomis), ir (ne)pasitenkinimas demokratijos veikimu šalyje. Šie trys „ne“ dar labiau išryškina valdymo kokybės (pasitikėjimo administruojančiomis viešosiomis institucijomis) ir pilietinio švietimo bei ugdymo (didinančio socialinį pasitikėjimą) vektorių svarbą, siekiant didesnės visuomenės gerovės (atitinkamai turinčios atsispindėti santykinai mažesniuose grėsmių poveikio masto vertinimuose).

8. Interpretacijos ir rekomendacijos tolesniems tyrimams bei viešajai politikai

Empirinė analizė atskleidė, kad, nors grėsmių masto vaizdinius daugiau ar mažiau veikia beveik visi pirmiau aptarti pasitikėjimo dėmenys (stiprus pasitikėjimas savimi ir užtikrintumas dėl savo ateities, socialinis solidarumas, institucijų efektyvumas, optimistinis požiūris į pasaulį), jų įtakos spektras ir mastas gerokai skiriasi. Tai sudaro pagrindą postuluoti, kad didelio pasitikėjimo atvejais (kur yra santykinai didelis pasitikėjimas visomis savo formomis) neigiamo įvairių grėsmių poveikio mastas turėtų būti suvokiamas kaip mažesnis, nes esamos ir potencialios grėsmės bus sėkmingiau kontroliuojamos

¹⁰¹ Pasitikėjimo supranacionalinėmis ir tarptautinėmis institucijomis indeksas buvo įtrauktas tik į karinių grėsmių regresinį modelį.

(lengviau įveikiamos). Atitinkamai ir atvirkščiai, mažo pasitikėjimo atveju atskirų grėsmių visuomenės gerovei neigiamo poveikio masto suvokimas yra didelis. Šis ryšys tarp grėsmių sampratų ir įvairių pasitikėjimo formų iliustruojamas mūsų straipsnyje: Lietuvos visuomenės nuomone, visoms išskirtoms visuomenės gerovės sritims yra iškilusios gana didelės grėsmės, kurių įsivaizduojamo neigiamo poveikio mastai yra santykinai dideli. Kartu matyti, kad Lietuvos gyventojams chroniškai stinga pasitikėjimo visomis formomis ir visais pavidalais.

Šiame straipsnyje analizavome atskirų sričių grėsmes kaip diskrečius reiškinius, tačiau iš dalies pasitvirtino ir integruotos grėsmių sampratos idėja, kad visuomenės nuomonėje grėsmės „subendravardiklinamos“ ir vertinamos kaip gana koherentiška visuma. Tai išryškina kultūrinės perspektyvos, išskiriamos rizikos visuomenės paradigmoje, analitinį naudingumą. Rizikos visuomenės principų reikšmę konstruojant grėsmių sampratas ir vertinant grėsmių mastą aktualina ir pagrindinis empirinis mūsų tyrimo rezultatas – tai, kad socialinis optimizmas, apibendrintas pasitikėjimas ateitimi yra pagrindinis ir svarbiausias pasitikėjimo „šeimos“ veiksnys (mažinantis grėsmių vertinimus).

Karinės grėsmės išryškėja kaip *stand-alone* grėsmių kategorija, kurios poveikio masto vertinimų atžvilgiu įvairių formų pasitikėjimas yra mažiausiai veiksmingas. Atvirkščiai, labiausiai paveikios pasitikėjimo formos yra politinių, ekologinių, sveikatos ir moralinių bei religinių grėsmių atžvilgiu. Socialinės ir ekonominės grėsmės (Lietuvoje vertinamos didžiausiais balais) turi ribotesnę poveiką pasitikėjimo spektrą negu politinės, ekologinės, sveikatos ir moralinės bei religinės, bet platesnę negu karinės. Atskyrus karines grėsmes, apimančias fundamentalų saugumą ir suverenumą, vadovaujantis materializmo-postmaterializmo samprata¹⁰², galima išskirti du grėsmių sampratų pogrupius: tai materialaus gyvenimo ir modernios

¹⁰² Inglehart, 1999, p. 88–120.

(tradicinės) visuomenės klausimai (akcentuojamos politinės, ekonominės, socialinės, sveikatos ir ekologinės grėsmės) ir postmaterialūs gyvenimo klausimai (susiję su gyvenimo būdo pokyčiais ir su jais siejamais moraliniais bei religiniais iššūkiais ir grėsmėmis). Mūsų tyrimo rezultatai rodo, kad įvairių formų pasitikėjimo reikšmė apibrėžiant grėsmes didėja einant nuo karinių link materialių ir link postmaterialių sričių, t. y. saugumo (karinės grėsmės) ir materialinio aprūpinimo (politinės, ekonominės, socialinės, sveikatos ir ekologinės grėsmės) poreikius įvairios pasitikėjimo formos realizuoja menčiau negu postmaterialius rūpesčius, susijusius su gyvenimo stilių ir asmenybės raiškos įvairove (moralines bei religines grėsmes).

Nors ekologinių ir sveikatos grėsmių kategorijos pagal pasitikėjimo formų poveikumą joms priskirtos prie antrosios – gausiausios – grėsmių grupės, kurioje socialinis konstruktyvizmas gali reikšti santykinai plačiai, šioms grėsmėms paveikių pasitikėjimo formų klausimui reikia atskiros dėmesio. Pirma, empirinių duomenų analizė rodo, kad ekologinių grėsmių sampratas irgi veikia socialinis pasitikėjimas (tarpasmeninis), kurio reikšmė ypač išryškinta postmoderniam būviui būdingų moralinių bei religinių grėsmių atveju. Tai leidžia teigti, kad Lietuvoje ekologinių grėsmių sampratoje taip pat užčiuopiami postmoderniųjų vertybių elementai. Antra, pagal poveikių pasitikėjimo formų rinkinį sveikatos grėsmių samprata Lietuvoje yra artimesnė politinių ir ekonominių, o ne socialinių grėsmių sampratai. Atitinkamai sureikšminamas pasitikėjimo administruojančiomis institucijomis vaidmuo apibrėžiant sveikatos grėsmių poveikio mastą, o ne nerimas dėl asmeninės ateities.

Mūsų tyrimo rezultatai atskleidžia, kaip svarbu, viena vertus, integruoti pirmiau išskirtas tris grėsmių visuomenės gerovei sampratų sroves (tarptautinio ir nacionalinio saugumo, žmogaus socialinės raidos ir rizikos visuomenės), kurių ištakos yra atskiros ir savarankiškos, ir, kita vertus, diferencijuoti tarp skirtingų saugumo, gerovės ir rizikos sektorių. Mūsų tyrimas atskleidžia, kad būtent socialinis op-

timizmas, kongenialus su rizikos visuomenės raiška, esmingai veikia visas grėsmių visuomenės gerovei sampratas.

Į daugiausia mūsų tyrime paaiškinamosios galios turinčius grėsmių vertinimo veiksnius žvelgiant per distalinių (angl. *distal*) – proksimalinių (angl. *proximal*) kintamųjų prizmę, svarbu pažymėti, kad tiek socialinis optimizmas, tiek institucinis pasitikėjimas (matuojamas indeksu) yra distaliniai, t. y. semantiškai nutolę nuo analizuojamos grėsmės. Ir tai, kad jie vis dėlto demonstruoja nemažą paaiškinamąją galią, dar labiau išryškina šių kintamųjų (svertų) reikšmę. Proksimaliniai kintamieji, semantiškai artimi analizuojamoms grėsmėms (pvz., pasitikėjimas armija karinių grėsmių atveju ar pasitikėjimas Seimu politinių grėsmių atveju, ar pasitikėjimas sveikatos apsaugos sistema grėsmių sveikatai atveju ir pan.), kurių paaiškinamoji galia paprastai būna didelė, yra mokslinėje bendruomenėje kritikuojami ir atmetami kaip dirbtiniai ir atspindintys tik nuoseklų respondentų mąstymą / vertinimą¹⁰³.

Dar vienas metodologinis akcentas: šioje studijoje, kitaip negu pasitikėjimas savimi ir nerimas dėl savo ateities, institucinis pasitikėjimas ir socialinis optimizmas, kurie buvo matuoti daugiareikšmėmis skalėmis, socialinis (tarpasmeninis, apibendrintas) pasitikėjimas buvo matuotas dvireikšmiais kintamaisiais „taip / ne“. Nors šis matavimo būdas sudaro ryškaus kontrasto galimybę, jis taip pat užmaskuoja niuansus. Tad ateityje būtų verta ir socialinį pasitikėjimą matuoti skale (ir taip gal praplėsti jo nuosaiką, bet vis dėlto reikšmingo poveikio grėsmių sampratoms ribas). Kita vertus, ateities tyrimuose vertėtų pasigilinti į šiame tyrime užčiuoptą galimybę diferencijuoti tarp pasitikėjimo formų, orientuotų į dabartį (pasitikėjimo institucijomis, tarpasmeninio pasitikėjimo, pasitikėjimo savimi) ir pasitikėjimo formų, orientuotų į ateitį (socialinio optimizmo, nerimo dėl individualios ateities) ir potencialiai skirtingo jų poveikio grės-

¹⁰³ Slovic P., Peters E., „The Importance of Worldviews in Risk Perception“, *Risk, Decision and Policy* 3 (2), 1998, p. 165–170; Sjöberg, 2001, p. 189–198.

mių ateityje scenarijams. Galima būtų teigti, kad tokiu atveju stipresnę įtaką vertinimui turėtų turėti būtent į ateitį nukreiptos pasitikėjimo formos. Juk moderniaame pasaulyje, kurio vienas iš pagrindinių bruožų yra lakumas ir sparti kaita, dabartis tik iš dalies gali atspindėti ateitį.

Čia pristatomoje studijoje, vadovaudamiesi *ceteris paribus* principu, išryškinome pasitikėjimo poveikį (ar to poveikio nebuvimą) įvairių grėsmių poveikio masto vertinimų atžvilgiu. Vienas sociodemografinis kintamasis (moteriškoji lytis) rodė akivaizdų gilesnio ir detalesnio tyrimo poreikį, siekiant išsiaiškinti priežastinį mechanizmą, dėl kurio, visuomenės nuomonės rezultatais, moterys daugelį grėsmių (ekonominės, socialinės, sveikatos ir moralinės bei religinės) Lietuvos visuomenės gerovei vertina reikšmingai didesniais balais negu vyrai.

Taip pat ateityje grėsmių temos tyrimus vertėtų išplėsti į gilesnę ir kitų sociodemografinių kintamųjų, politinių pažiūrų, socialinių vertybių ir psichologinių nuostatų analizę. Tokiuose tyrimuose prasminga būtų taikyti ne tik kiekybinius (apklausos), bet ir kokybinius metodus (atrinktosios (angl. *focus*) grupės, giluminiai interviu). Taip būtų galima geriau įsigilinti į paties grėsmės poveikio masto „vertinimo“ klausimą. Kaip minėta, šioje visuomenės nuomonės studijoje vadovavomės *praktinio proto* prieiga, tačiau analizuojant, kaip konstruojamas grėsmių suvokimas, galima taikyti ir kitas pažinimo prieigas (ekspertų, politikų, administruojančių institucijų lyderių ir pan.). Kokybiniai tyrimo metodai taip pat leistų išryškinti socialinių vertybių ir patirčių vaidmenį bei grėsmių įvaizdžių diferenciaciją ir paslankumą.

Taip pat šiame straipsnyje ignoruojamas galimas žiniasklaidos poveikio mastas visuomenės nuomonėje tvyrančioms grėsmių sampratoms. Tad svarbūs būtų ir tyrimai, kuriuose būtų gilinamasi į žiniasklaidos turinį ir jo galimus sąryšius su grėsmių sampratomis, nustatomomis visuomenės nuomonės apklausose. Galiausiai žinant,

kad iš palyginamųjų tyrimų aiškėja, jog pasitikėjimo ir grėsmių sampratų ryšiai tarp šalių ir regionų varijuoja¹⁰⁴, tikslinga šį tyrimą replikuoti kitose (panašiose ir kontrastuojančiose) geopolitinėse ir kultūrinėse aplinkose.

Šiame straipsnyje pristatomų išvalgų pagrindu ir darant prielaidą, kad neigiamo grėsmių poveikio visuomenės gerovei masto vertinimas dideliais balais Lietuvoje yra hipertrofuotas kartu ir dėl socialinio optimizmo, socialinio ir institucinio pasitikėjimo trūkumo bei dėl didelio nerimo dėl asmeninės gerovės, galima formuluoti šias „pozityvias“ rekomendacijas:

- Gerinti administruojančiųjų viešųjų institucijų darbo kokybę (taip didinant pasitikėjimą jomis, kylantį dėl jų veiklos skaidrumo ir efektyvumo).
- Skatinti socialinį pasitikėjimą didinančią veiklą (spontaniškąjį socialumą, bendruomenių iniciatyvas, savanorystę, dalyvavimą NVO ir pan.).
- Didinti visuomenės informuotumą apie įvairių grėsmių prevencijos, įveikimo, mažinimo, išvengimo, apsisaugojimo nuo jų būdus (ypač apie administruojančiųjų viešųjų institucijų įgyvendinamas ir planuojamas įgyvendinti priemones, susijusias su žmogaus socialinės raidos problemomis).
- Viešosios politikos priemonėmis mažinti asmens nerimą dėl savo ateities (ypač sveikatos ir finansų srityse).

Kita vertus, šiame straipsnyje pristatomų išvalgų pagrindu ir darant prielaidą, kad grėsmių poveikio visuomenės gerovei masto vertinimas dideliais balais Lietuvoje yra hipertrofuotas kartu ir dėl socialinio optimizmo, socialinio ir institucinio pasitikėjimo trūkumo bei dėl didelio nerimo dėl asmeninės gerovės, galima formuluoti ir šias „negatyvias“ rekomendacijas:

- Viešajame diskurse neakcentuoti mažo visuomenės pasitikėjimo nacionalinėmis politinėmis institucijomis ir demokratija.

¹⁰⁴ Viklund M., *Risk Policy: Trust, Risk Perception and Attitudes*, Stockholm: Stockholm School of Economics, 2002.

- Pripažinti, kad didelis Lietuvos gyventojų pasitikėjimas tarp-tautinėmis institucijomis (ES ir NATO) nemažina grėsmių visuomenės gerovei (jų vertinimui visuomenės nuomone).
- Žiniasklaidoje ir politiniame diskurse vengti neigiamos, aliar-mą ir fatalizmą keliančios informacijos (akcentuojančios rizi-kas ir mažinančios socialinį optimizmą).

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Adler E., „Constructivism and International Relations“, Adler E. et al. (eds.), *Handbook of International Relations*, London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage, 2006, p. 95–118

Algan Y., Cahuc P., *Trust, Well-Being and Growth: New Evidence and Policy Implications*, IZA Discussion Paper, No. 7464, <<https://www.econstor.eu/bitstream/10419/80590/1/751402419.pdf>>, 2017 02 15.

Ansolabehere S. et al., *Sociotropic Voting and the Media*, 2008, <<https://people.hss.caltech.edu/~snowberg/papers/Ansolabehere%20Meredith%20Snowberg%20so-ciotropic.pdf>>, 2017 02 15.

Bar-Haim Y. et al., „Threat-related Attentional Bias in Anxious and Non-anxious Individuals: A Meta-analytic Study“, *Psychological Bulletin* 133 (1), 2007, p. 1–24.

Beck U., *Risk Society: Towards a New Modernity*, New Delhi: Sage, 1992.

Brehm J., Rahn W., „Individual-level Evidence for the Causes and Consequences of Social Capital“, *American Journal of Political Science* 41 (3), 1997, p. 999–1023.

Buzan B., *People, States and Fear (2nd ed.): An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, L. Rienner Publishers, 1991.

Buzan B., Wæver O., Wilde J., *Security: A New Framework for Analysis*, London: Lynne Rienner Publishers, 1998.

Cohen J. L., Arato A., *Civil Society and Political Theory*, Cambridge: MIT Press, 1993.

Costa-Font J., Mossialos E., Rudisill C., „Optimism and the Perceptions of New Risks“, *Journal of Risk Research* 12 (1), 2009.

Cvetkovich G., Lofstedt R. E., *Social Trust and the Management of Risk*, London: Earthscan, 1999.

Dalton R. J., Welzel C., *The Civic Culture Transformed. From Allegiant to Assertive Citizens*, Cambridge: Cambridge University Press, 2014.

Delhey J., Newton K., „Predicting Cross-National Levels of Social Trust: Global Pattern or Nordic Exceptionalism?“, *European Sociological Review* 21 (4), 2005, p. 311–327.

Donskis L., *Pasitikėjimas ir jo būklė Lietuvoje*, Leonido Donskio blogas, 2011, <http://www.donskis.lt/a/lt/1/1_/1151>, 2017 02 15.

Douglas M., Wildavsky A., *Risk and Culture. An Essay of the Selection of Technological and Environmental Dangers*, Berkley: University of California Press, 1982.

Dunn J. R., Schweitzer M. E., „Feeling and believing: The Influence of Emotion on Trust“, *Journal of Personality and Social Psychology* 88 (5), 2005, p. 736–748.

Easton D., *A System Analysis of Political Life*, New York: Knopf, 1965.

Franchino F., „The Social Bases of Nuclear Energy Policies in Europe: Ideology, Proximity, Belief Updating and Attitudes to Risk“, *European Journal of Political Research* 53 (2), 2014, p. 213–233.

Freitag M., Buhlmann M., „Political Institutions and the Formation of Social Trust. An International Comparison“, *Politische Vierteljahresschrift* 46 (4), 2005, p. 575–586.

Fukuyama F., *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*, London: Hamish, 1995.

Gaidys V., „The Dynamics of Trust in Institutions in Lithuania during 1998–2016: Long-term and Ad-hoc Factors of Influence“, presentation at WAPOR 69th Annual Conference, Austin, Texas, 2016 May 10–12.

Gambetta D., *Trust: Making and Breaking Cooperative Relations*, Oxford: Basil Blackwell, 1988, p. 94–107.

Gasper D., „Understanding the Diversity of Conceptions of Well being and Quality of Life“, *Journal of Socioeconomics* 39 (3), 2010, p. 351–360.

Giddens A., *Modernity and Self-identity: Self and Society in the Late Modern Age*, Cambridge: Polity Press, 1991.

Global Risks Report 2016, World Economic Forum, 2016, <<https://www.mmc.com/content/dam/mmc-web/Global-Risk-Center/Files/world-economic-forum-global-risk-report-2016.pdf>>, 2017 02 15.

Halpern D., *Social Capital*, Cambridge: Polity Press, 2005.

Haq M. ul., *Reflections on Human Development* (2nd ed.), New York and Delhi: Oxford University Press, 1999.

Hardin R., „The Street-level Epistemology of Trust“, *Politics and Society* 21 (4), 1993, p. 505–529.

Hardin R., „Do We Want Trust in Government?“, Warren M. E. (ed.), *Democracy and Trust*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, p. 22–41.

Hendrix C. S., Salehyan I., „A House Divided: Threat Perception, Military Factionalism, and Repression in Africa“, *Journal of Conflict Resolution*, 2016.

Hofstede G., *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations* (2nd ed.), Thousand Oaks: Sage, 2001.

Hudson N. F., Kreidenweis A., Carpenter Ch., „Human Security“, Shepherd L. J. (ed.), *Critical Approaches to Security*, London and New York: Routledge, 2013, p. 24–36.

Human Development Report 1994, the United Nations Development Programme, 1994, <http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_nostats.pdf>, 2017 02 15.

Inglehart R., „Trust, Well-being and Democracy“, Warren M. E. (ed.), *Democracy and Trust*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, p. 88–120.

Isernia P., Cotta M., „A Sword or a Shield? Globalization, European Integration and Public Opinion“, Westle B., Segatti P., *European Identity in the Context of National Identity: Questions of Identity in Sixteen European Countries in the Wake of the Financial Crisis*, Oxford: Oxford University Press, 2016, p. 211–235.

Kahneman D., Slovic P., Tversky A., *Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases*, New York: Cambridge University Press, 1982.

Klašnja M., Tucker J., Deegan-Krause K., *Pocketbook vs. Sociotropic Corruption Voting*, 2014, <https://www.princeton.edu/politics/about/file-repository/public/Corruption_Voting_Text_Final_BJPS.pdf>, 2017 02 15.

Kleiner T. M., „National Image and Trustworthiness – The Role of Cultural Values in the Creation of Trust between European Nations“, *Place Branding and Public Diplomacy* 8 (3), 2012, p. 223–234.

Kumlin S., Rothstein B., „Questioning the New Liberal Dilemma: Immigrants, Social Networks and Institutional Fairness“, *Comparative Politics* 43 (1), 2010, p. 63–80.

Lake D. A., Rothchild D., „Containing Fear: The Origins and Management of Ethnic Conflict“, *International Security* 21 (2), 1996, p. 41–75.

Lašas A., Matonytė I., Jankauskaitė V., Morkevičius V., „Threat Means Threat? Perceptive Differentiation between Targeted and Diffused Military Threats“, rankraš-tis, 2017.

Leung A. et al., „Searching for Happiness: The Importance of Social Capital“, *Journal of Happiness Studies* 12 (3), 2011, p. 443–462.

Lott A. D., *Creating Insecurity: Realism, Constructivism, and US Security Policy*, Hunts, England and Burlington: Ashgate, 2004.

Lucassen G., Lubbers M., „Who Fears What? Explaining Far-Right-Wing Preference in Europe by Distinguishing Perceived Cultural and Economic Ethnic Threats“, *Comparative Political Studies* 45 (5), 2012, p. 547–574.

Luhmann N., „Familiarity, Confidence, Trust: Problems and Alternatives“, Gambetta D. (ed.), *Trust: Making and Breaking Cooperative Relations*, Blackwell, 1988.

Matonytė I., Morkevičius V., „The Other Side of European Identity: Elite Perceptions of Threats to a Cohesive Europe“, Best H., Verzichelli L., Lengyel G. (eds.), *The Europe of Elites*, Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 94–121.

McLaren L. M., „Anti-Immigrant Prejudice in Europe: Contact, Threat Perception, and Preferences for the Exclusion of Migrants“, *Social Forces* 81 (3), 2003, p. 909–936.

Mishler W., Rose R., „What Are the Origins of Political Trust? Testing Institutional and Cultural Theories in Post-Communist Societies“, *Comparative Political Studies* 34 (1), 2001, p. 30–62.

North D. C., „Economic Performance Through Time“, Brinton M. C., Nee V. (eds.), *The New Institutionalism in Sociology*, New York: Russell Sage Foundation, 1998, p. 247–257.

Putnam R. D., „Tuning in, tuning out: The Strange Disappearance of Social Capital in America“, *PS: Political Science and Politics* 28 (4), 1995, p. 664–683.

Putnam R. D., *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, New York: Simon and Schuster, 2000.

Rimkutė J., *Žmogaus socialinė raida: vadovėlis aukštosios mokykloms*, Vilnius: Homo Liber, 2001.

Rose R., „Social Shock, Social Confidence and Health“, Twigg J. L., Schecter K., *Social Capital and Social Cohesion in Post-Soviet Russia*, London: M. E. Sharpe, 2003, p. 99–117.

Rothstein B., „Corruption and Social Trust: Why the Fish Rot from the Head Down“, *Social Research* 80 (4), 2013, p. 1009–1032.

Rothstein B., Eek D., „Political Corruption and Social Trust: An Experimental Approach“, *Rationality and Society* 21 (1), 2009, p. 81–112.

Rothstein B., Stolle D., „The State and Social Capital: An Institutional Theory of Generalized Trust“, *Comparative Politics* 40 (4), 2008, p. 441–459.

Rothstein B., Uslander E. M., „All for All. Equality, Corruption and Social Trust“, *World Politics* 58 (3), 2005, p. 41–73.

Rotter J. B., „Generalized Expectancies for Interpersonal Trust“, *American Psychologist* 26 (5), 1971, p. 443–452.

Sassen S., „Cities are at the Center of Our Environmental Future“, *S.A.P.I.E.N.S* 2 (3), 2009, p. 1–8.

Scheier M. F., Carver C. S., „Optimism, Coping, and Health: Assessment and Implications of Generalized Outcome Expectancies“, *Health Psychology* 4 (3), 1985, p. 219–247.

Schweizer K., Schneider R., „Social Optimism as Generalized Expectancy of a Positive Outcome“, *Personality and Individual Differences* 22 (3), 1997, p. 317–325.

Seligman A. B., *The Problem of Trust*, Princeton: Princeton University Press, 1997.

Sen A., *Development as Freedom*, New York: Oxford University Press, 1999.

Sen A., *Identity and Violence: The Illusion of Destiny*, New York: W. W. Norton, 2006.

Shepperd J. A. et al., „Exploring the Causes of Comparative Optimism“, *Psychologica Belgica* 42 (1), 2002, p. 65–98.

Siegrist M., Gutscher H., Earle T. C., „Perception of Risk: The Influence of General Trust, and General Confidence“, *Journal of Risk Research* 8 (2), 2005, p. 145–156.

Sjöberg L., „Limits of Knowledge and the Limited Importance of Trust“, *Risk Analysis* 21 (1), 2001, p. 189–198.

Skinner D., Weibel A., Dietz G., „The Dark Side of Trust: When Trust Becomes a “Poisoned Chalice”“, *Organization* 21 (2), 2013, p. 206–224.

Slovic P., *The Perception of Risk*, London: Earthscan Publications, 2000, p. 473.

Slovic P., Peters E., „The Importance of Worldviews in Risk Perception“, *Risk, Decision and Policy* 3 (2), 1998, p. 165–170.

Stolle D., „The Sources of Social Capital“, Hooghe M., Stolle D. (eds.), *Generating Social Capital: Civil Society and Institutions in a Comparative Perspective*, New York: Palgrave/Macmillan, 2003, p. 19–42.

Sztompka P., *Trust: A Sociological Theory*, New York: Cambridge University Press, 1999, p. 19–176.

Telešienė A., „Asmeninė ir socialinė subjektyvi gerovė Lietuvoje“, *Filosofija. Sociologija* 26 (4), 2015, p. 293–303.

The Social Reality Index: A National Survey of Fears 2014, Wave 1, Codebook, Chapman University, p. 22–24, 2014, <https://www.chapman.edu/wilkinson/research-centers/babbie-center/_files/csaf-wave-1-codebook.rtf>, 2017 02 15.

Tilly C., *Durable Inequality*, Berkeley: University of California Press, 1999.

Townley B., „Institutional Rationality“, Townley B. (ed.), *Reason's Neglect: Rationality and Organizing*, Oxford: Oxford University Press, 2008.

Uslaner E. M., „Social Capital, Television, and the “Mean World”: Trust, Optimism, and Civic Participation“, *Political Psychology* 19 (3), 1998, p. 441–467.

Uslaner E. M., *The Moral Foundation of Trust*, New York: Cambridge, 2002.

Uslaner E. M., *Varieties of Trust*, FEEM Working Paper No. 69.05, 2005, <https://papers.ssrn.com/sol3/papers2.cfm?abstract_id=726182> 2017 02 15.

Viklund M., *Risk Policy: Trust, Risk Perception and Attitudes*, Stockholm: Stockholm School of Economics, 2002.

Vileikienė E., Janušauskienė D., „Subjective Security in a Volatile Geopolitical Situation“, *Journal on Baltic Security* 2 (2), 2016, p. 109–143.

Warren M. E., *Democracy and Trust*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, p. 88–120.

Welzel Ch., Inglehart R., „Values, Agency, and Well-Being: A Human Development Model“, *Social Indicators Research* 97 (1), 2010, p. 43–63.

Westle B., Buchheim R. G., „National and European Identification – Their Relationship and Determinants“, Westle B., Segatti P. (eds.), *European Identity in the Context of National Identity. Questions of Identity in Sixteen European Countries in the Wake of the Financial Crisis*. Oxford: Oxford University Press, 2016, p. 93–139.

Westle B., Kleiner T. M., „Trust towards Other People: Co-nationals, Europeans People outside Europe“, Westle B., Segatti P. (eds.), *European Identity in the Context of National Identity. Questions of Identity in Sixteen European Countries in the Wake of the Financial Crisis*, Oxford: Oxford University Press, 2016, p. 236–271.

Žiliukaitė R., „Pasitikėjimas: nuo teorinių įžvalgų empirinės analizės link“, *Kultūrologija* 13, 2006, p. 205–252.

Žiliukaitė R. ir kt., *Neatrasta galia: Lietuvos pilietinės visuomenės žemėlapis*, Vilnius: Versus aureus, 2006.

SUMMARY

THE PERCEPTION OF THREATS TO NATIONAL WELFARE: THE IMPACT OF SOCIAL OPTIMISM, SELF-CONFIDENCE, AND OF SOCIAL AND INSTITUTIONAL TRUST

Drawing on the concepts of national security, risk society and human development, in this article we analyze threats to the welfare of society. Our analysis is based on the social constructivist approach and a representative survey of the Lithuanian population (carried out by VILMORUS in spring, 2016; N = 1004). Our research confronts the holistic understanding of the welfare of a society, which ignores the possibility that individual categories of threats can have different effects on a society's welfare (evaluations based on both objective and subjective criteria). By recognizing the emphasis of social constructivism on social values, as well as the sociodemographic and experiential factors in the formation of images and evaluations, we also pay attention to the role of trust in the perception of threats. Intervening into the academic debate on various aspects of trust and the role that they play in assessing threats to the welfare of society as well as the possibilities for empirical measurements, we distinguish four concepts of trust which are found in social psychology, social value and political culture studies.

Our empirical analysis shows that although public views on the impact of threats are more or less affected by almost every aspect of trust (strong self-confidence and confidence in one's future, social solidarity, institutional trust and optimistic attitude towards the world), the spectrum of their impact has considerable differences. It then goes to show that high level of trust reduces the negative impact of various threats, and vice versa. In the view of the Lithuanian society, there is a considerable likelihood of all indicated threats in correlation with relatively high negative impact. Lithuanian society is also characteristic of a chronic lack of trust in all its forms.

In this article, we analysed different families of threats as discrete phenomena. However, our analysis also showed the relevance of an integrated concept of threats, meaning that the public tends to reduce threats to a common denominator and to evaluate them as quite coherent entirety. It highlights the analytical usefulness of a cultural perspective as highlighted by risk society paradigm. The importance of risk society principles in constructing attitudes on threats and in evaluating their impact

is also evidenced by our main research result. Social optimism is the main and most important factor in the trust family which reduces evaluations of the threats. To be more exact, the data shows that social optimism along with institutional and social trust and self-confidence has a complex and differentiated effect on the individual perception of various threats (military, social, economic, ecological, political, moral-religious and health-related threats). Social optimism and trust in public administration authorities have the most visible effect on assessing the impact of threats. In terms of their receptiveness to trust factors, three clusters of threats can be distinguished. Military threats are a stand-alone category of threats the assessment of which is the least receptive to trust factors. In turn, political, ecological, health and moral-religious threats trust-wise are most receptive. Finally, social and economic threats relate to a more limited spectrum of trust than the latter but it is still wider than in the case of military threats. Our results also include recommendations for public policy decision-makers.

Priedas

Lentelė. Grėsmių poveikio masto vertinimas: aprašomoji statistika (Klausimas: Kokią įtaką tai turės Lietuvos visuomenės gerovei, perkoduota 8 balų skalė: 0 – tai nėra grėsmė, 1 – labai maža įtaka iki 7 – labai didelė įtaka).

Grėsmė	Vidurkis	Mediana	Standartinis nuokrypis
Ekonominės: bendras indeksas	4,95	5,00	1,24
Didėjanti socialinė nelygybė	5,28	5,00	1,58
Augantis nedarbas	5,15	5,00	1,64
Oraus darbo ir uždarbio galimybių mažėjimas	5,09	5,00	1,67
Mažėjanti gyventojų perkamoji galia	4,98	5,00	1,60
Didėjantis ES ekonominis nuosmukis	4,93	5,00	1,57
Besiplečianti šešėlinė ekonomika	4,90	5,00	1,65
Didėjantis Rusijos ekonominis nestabilumas	4,31	4,00	1,76
Socialinės: bendras indeksas	4,86	4,89	1,20
Senėjanti visuomenė	5,64	6,00	1,62
Suintensyvėjusi gyventojų emigracija	5,50	6,00	1,53
Mažėjantis gimstamumas	5,20	5,00	1,65

Grėsmė	Vidurkis	Mediana	Standartinis nuokrypis
Augantis nusikalstamumas	4,93	5,00	1,50
Didėjantis teismų šališkumas	4,72	5,00	1,59
Didėjanti imigracija iš trečiųjų (ne ES) šalių	4,70	5,00	1,80
Didėjantis savižudybių skaičius	4,60	5,00	1,76
Didėjantis nelaimių keliuose skaičius	4,52	4,00	1,72
Nepakankamai integruotos tautinės mažumos	3,86	4,00	1,71
Sveikatai: bendras indeksas	4,77	4,80	1,34
Didėjantis alkoholio ir narkotikų vartojimas	5,34	6,00	1,56
Prastėjanti sveikatos apsaugos paslaugų kokybė ir prieinamumas	4,71	5,00	1,79
Dažnėjantys virusų, epidemijų ir užkrečiamųjų ligų atvejai	4,69	5,00	1,71
Augantis smurtas ir prievarta namų aplinkoje	4,55	5,00	1,67
Nesveikos gyvensenos įsišaknijimas visuomenėje	4,52	5,00	1,72
Politinės: bendras indeksas	4,50	4,50	1,36
Didėjanti politinė korupcija	4,90	5,00	1,66
Augantis ES nestabilumas	4,72	5,00	1,68
Suintensyvėjusios kibernetinės atakos ir duomenų vogimas	4,45	4,00	1,79
Mažėjantis valstybės institucijų efektyvumas	4,44	4,00	1,76
Suintensyvėję informaciniai karai ir propaganda	4,39	4,00	1,68
Europoje stiprėjantis politinis populizmas ir radikalizmas	4,11	4,00	1,66
Moralinės ir religinės: bendras indeksas	4,09	4,14	1,40
Mažėjantis piliečių pasitikėjimas valstybės institucijomis	4,73	5,00	1,87
Mažėjantis piliečių tarpusavio pasitikėjimas	4,36	4,00	1,80

Grėsmė	Vidurkis	Mediana	Standartinis nuokrypis
Seksualinių mažumų teisių įtvirtinimas	4,17	4,00	1,95
Auganti rasinė ir tautinė neapykanta	3,93	4,00	1,75
Didėjanti islamo religijos ir kultūros įtaka mūsų regione	3,83	4,00	1,99
Krikščioniškų vertybių sunykimas	3,81	4,00	1,88
Destruktyvi naujų technologijų įtaka tradicinėms vertybėms	3,80	4,00	1,78
Karinės: bendras indeksas	4,08	4,17	1,50
Suintensyvėję kariniai konfliktai pasaulyje	4,44	4,00	1,67
Rusijos karinė invazija į Lietuvą	4,22	4,00	2,18
Mažėjantis nacionalinis saugumas	4,18	4,00	1,72
Tarptautinis terorizmas mūsų regione	4,01	4,00	1,87
Branduolinių ginklų panaudojimas	3,85	4,00	2,26
NATO aljanso subyrėjimas	3,78	4,00	2,02
Ekologinės: bendras indeksas	4,01	4,00	1,45
Suintensyvėjusi klimato kaita	4,36	4,00	1,64
Padažnėjusios žmogaus sukeltos ekologinės katastrofos	4,34	4,00	1,71
Padažnėjusios stichinės nelaimės	4,15	4,00	1,68
Biologinės įvairovės išnykimas	4,00	4,00	1,78
Kosminės katastrofos (asteroidai, kosminės šiukšlės)	3,18	3,00	1,90

Empirinio tyrimo klausimai

4. Vieni žmonės mano, kad jie turi visišką pasirinkimo laisvę ir patys sprendžia, kaip jiems gyventi. Kiti mano, kad gyvenime mažai kas priklauso nuo jų pačių.

Prašom įvertinti pagal 10-ies balų skalę, kiek Jūsų gyvenimas priklauso nuo Jūsų paties.

Visai nepriklauso	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10	Labai priklauso	88. Nežino (neskaityti)	99. Neatsakė (neskaityti)
-------------------	-----------------------------	-----------------	-------------------------	---------------------------

27. Kaip dažnai Jūs:

<i>Kiekvienoje eilutėje – po atsakymą</i>	Labai dažnai	Gana dažnai	Gana retai	Labai retai	<i>Nežinau (neskaityti)</i>	<i>Neatsakė (neskaityti)</i>
Jaučiate nerimą dėl savo senatvės	1	2	3	4	8	9
Jaučiate nerimą dėl finansinio stabilumo ateityje	1	2	3	4	8	9
Jaučiate nerimą dėl darbo praradimo	1	2	3	4	8	9
Jaučiate nerimą dėl sveikatos	1	2	3	4	8	9

<p>2. Kaip Jūs manote, ar žmonėmis galima pasitikėti, ar reikia būti labai atsargiam?</p> <p>1. Dauguma žmonių galima pasitikėti</p> <p>2. Su žmonėmis reikia būti labai atsargiam</p> <p>8. <i>Nežinau (neskaityti)</i></p> <p>9. <i>Neatsakė (neskaityti)</i></p>	<p>3. Ar, Jūsų manymu, dauguma žmonių pasinaudotų Jumis, jeigu turėtų galimybę, ar stengtųsi būti sąžiningi? Kuris teiginys artimesnis Jūsų nuomonei?</p> <p>1. Dauguma žmonių pasinaudotų Jumis</p> <p>2. Stengtųsi būti sąžiningi</p> <p>8. <i>Nežinau (neskaityti)</i></p> <p>9. <i>Neatsakė (neskaityti)</i></p>
--	---

17. Prašome pasakyti, ar Jūs labai pasitikite, pasitikite, nepasitikite ar labai nepasitikite kiekviena iš toliau išvardytų institucijų ir organizacijų?

<i>Kiekvienoje eilutėje – po ats.</i>	Labai pasitikiu	Pasitikiu	Nepasitikiu	Labai nepasitikiu
1. Bažnyčia	1	2	3	4
2. Kariuomene	1	2	3	4
3. Švietimo sistema	1	2	3	4
4. Žiniasklaida	1	2	3	4
5. Profesinės sąjungomis	1	2	3	4
6. Policija	1	2	3	4
7. Seimu	1	2	3	4
8. Valstybės tarnyba	1	2	3	4
9. Socialinės apsaugos sistema	1	2	3	4
10. Europos Sąjunga	1	2	3	4

11. NATO	1	2	3	4
12. Sveikatos apsaugos sistema	1	2	3	4
13. Teisėsaugos sistema	1	2	3	4
14. Didžiosiomis verslo kompanijomis	1	2	3	4
15. Aplinkosaugos organizacijomis	1	2	3	4
16. Politinėmis partijomis	1	2	3	4
17. Vyriausybė	1	2	3	4

18. Ar Jūs esate labai patenkintas, greičiau patenkintas, greičiau nepatenkintas ar visiškai nepatenkintas tuo, kaip veikia demokratija Lietuvoje?

1. Labai patenkintas
2. Greičiau patenkintas
3. Greičiau nepatenkintas
4. Visiškai nepatenkintas

32. Prašome pagal 5 balų skalę įvertinti, kiek Jūs pritariate ar nepritariate šiems teiginiams. Vertinkite pagal penkiabalę skalę, kur „1“ reiškia – visiškai nesutinku, o „5“ – visiškai sutinku.

<i>Kiekvienoje eilutėje – po atsakymą</i>	Visiškai nesutinku	Visiškai sutinku
1. Ateityje bus dar daugiau nelaimingų įvykių ir katastrofų, negu jų buvo praeityje	1---2---3---4---5	
2. Šiais laikais darosi vis sunkiau kontroliuoti savo aplinką (įvykius ir reiškinius joje)	1---2---3---4---5	
3. Atsargumo per daug nebūna net kai kalbame apie neišvengiamas nelaimes savo gyvenime	1---2---3---4---5	